

Päänpuhdistuksen käyttötavat ja frekvenssit
suomalaisessa viittomakielessä

Maisterintutkielma

Janne Puhto

Suomalainen viittomakieli

Kieli- ja viestintätieteiden laitos

Jyväskylän yliopisto 2018

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta	Laitos Kieli- ja viestintätieteiden laitos
Tekijä Janne Puhto	
Työn nimi Päänpuhdistuksen käyttötavat ja frekvenssit suomalaisessa viittomakielessä	
Oppiaine Suomalainen viittomakieli	Työn laji Maisterintutkielma
Aika 07/2018	Sivumäärä 61 + liite
Tiivistelmä <p>Tämän maisterintutkielman aiheena on päänpuhdistuksen käyttö suomalaisessa viittomakielessä. Päänpuhdistusta on tutkittu puhutuissa ja viitotuissa kielissä, ja viime aikoina on havaittu sillä olevan useita funktioita. Tutkielmassa sovelletaan ensi kertaa suomalaisen viittomakielen päänpuhdistuksen tutkimukseen puhuttujen kielten tutkimuksen monipuolisempaa käyttötapatoteoriaa, jota on jo sovellettu australialaiseen viittomakieleen.</p> <p>Tutkimuksen aineistona on suomalaisen viittomakielen CFINSL-korpuksesta kerättyä keskusteluaineistoa, jossa 12 natiiviviittojaa keskustelelee pareittain ennalta annetusta aiheesta. Aineistoon annotoidaan kulloinkin aktiivisen viittotajan päänpuhdistukset, jotka luokitellaan aiemmin Kendonin (2002) ja Johnstonin teoreettisen käyttötapatuokittelun perusteella. Käyttötapatot ovat yhteensä kymmenen, joista kaksi viimeistä pätee vain viittotuu kieleen. Käyttötapatot ovat: 1) kieltoilmaisu sellaisenaan, 2) yhdessä EI-viittotoman kanssa, 3) kieltoilmauksen aikana, 4) viittotomien lisäksi tuomaan lisämerkitystä 5) kielteisen merkityksen sisällyttäminen samanaikaiseen viittotomiseen, 6) ehdoton toteamus, 7) superlatiivi tai tehostettu ilmaisu, 8) meta-kommentti omaan viittotomiseen, 9) lauseen muuttaminen kielipillillisesti kielteiseksi ja 10) kontrastin luominen.</p> <p>Aineiston päänpuhdistusten luokittelun perusteella selvitetään, mitä päänpuhdistuksen käyttötapatot esiintyy suomalaisessa viittomakielessä. Lisäksi tarkastellaan, paljonko aineistosta löytyvillä päänpuhdistustyyypeillä on esiintymiä. Tutkielma luo kuvaa suomalaisen viittomakielen päänpuhdistuksen käyttötapatotavoista ja niiden määristä.</p> <p>Tutkielmassa keskitytään aineiston 514 päänpuhdistukseen. Kaikkia kymmentä päänpuhdistustyyppiä löytyy aineistosta, ja luokittelussa on huomattavissa selkeä painotus kahden käyttötapatotavan kohdalla. Joukossa on myös teoreettisen viitekehityksen määritelmien ulkopuolisia päänpuhdistuksia. Tulosten perusteella päänpuhdistus näyttää olevan monikäyttöinen osa suomalaista viittomakieltä. Se ei siis rajoitu vain yksiselitteiseksi kieltoilmaukseksi, vaan voi kantaa monenlaisia merkityksiä. Päänpuhdistuksella ei myöskään tarvitse aina olla itsessään funktiota, vaan se voi olla yksittäinen osa kehollista toimintaa. Päänpuhdistuksen frekvenssijakaumassa on huomattavissa keskusteluaineistolle luontaisia piirteitä. Oman ilmaisun kommentointi näyttää olevan yleistä, mikä saattaa johtua parikeskustelun vuorovaikutuksellisista tekijöistä sekä ilmaisujen spontaanuudesta. Tulosten valossa käyttötapatoteorian soveltaminen viittomakieliin näyttää olevan mahdollista. Yleisemmän johtopäätöksen tekemiseen tarvitaan kuitenkin lisätutkimusta muista viittomakielistä.</p> <p>Tutkimuksella on kontribuutioita viittomakielten ei-manuaalisuuden tutkimukseen ja opetukseen. Koska päänpuhdistus osana ei-manuaalista ilmaisua on olennainen osa suomalaista viittomakieltä, olisi tutkielmassa esiintyneet käyttötapatot hyvä huomioida muun muassa kieltä opettaessa.</p>	
Asiasanat Viittomakieli, päänpuhdistus, funktio, kuvaileva tutkimus, suomalainen viittomakieli	
Säilytyspaikka JYX-julkaisuarkisto	
Muita tietoja Tiivistelmä suomalaisella viittomakielellä: https://moniviestin.jyu.fi/ohjelmat/hum/kivi/suomalainen-viittomakieli/pro-gradu-tutkielmien-tiivistelmat/pro-gradu-tutkielmat-k-r/puhto-janne	

UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

Faculty Faculty of Humanities and Social Sciences	Department Department of Language and Communication Studies
Author Janne Puhto	
Title Uses and Frequencies of Headshake in Finnish Sign Language	
Subject Finnish Sign Language	Level Master's Thesis
Month and year 07/2018	Number of pages 61 + appendix
Abstract <p>This Master's Thesis explores the uses and frequencies of headshake in Finnish Sign Language (FinSL). Both spoken and signed language research consist headshake research, recently added with observations of several functions for its usage. Theory of these uses is now applied to FinSL for the first time.</p> <p>The data consists dialogue situations of 12 native FinSL signers from the Corpus of Finnish Sign Language. Headshakes of the signer active in one's turn are annotated and categorized according to the theoretical framework of headshake usage research. Ten uses of headshake in this Master's thesis are: 1) negative utterance by itself, 2) together with the NO sign, 3) with negative utterance, 4) adding meaning to signing 5) implied negative meaning to signing, 6) statement with no exceptions, 7) superlative or intensified expression 8) comment to own signing 9) negating the utterance by itself and 10) indicating contrastive clause.</p> <p>The qualitative categorization of a total of 514 headshakes indicates the uses and frequencies of headshakes in FinSL. As a result, all ten uses listed above are to be found in the data. Frequencies of uses vary, yet two uses are highlighted in the results. The most frequent ones are the uses 3 and 8, whereas the most unfrequent are the uses 4 and 5. Some exceptions of the theoretical framework are also shown. According to the data, headshake seems to be a versatile part of FinSL, thus, it can't be limited only to simple negation but is also capable to carry various kind of functions. Headshake, however, must not always carry a meaning but can be a single part of bodily actions. In terms of frequencies, emphasis of some of the uses refers to the conversational nature of the data. For instance, commenting of one's own utterance is common which might result from the spontaneity of interaction. Applying the theory of headshake uses to signed languages seems potential. For a more general implication, however, further research must take place in other signed languages.</p> <p>This study has contributions on the research of non-manuality in signed languages and in teaching of FinSL. Because headshake as a part of non-manuality is an essential part of the language, the uses explained in this study could be partaken in language teaching.</p>	
Keywords Sign Language, headshake, function, descriptive research, Finnish Sign Language	
Depository Jyx – Digital Archive	
Additional information The abstract in Finnish Sign Language: https://moniviestin.jyu.fi/ohjelmat/hum/kivi/suomalainen-viittomakieli/pro-gradu-tutkielmien-tiivistelmat/pro-gradu-tutkielmat-k-r/puhto-janne	

Sisällys

MERKINTÄTAPOJEN SELITYKSET

1 JOHDANTO	1
2 PÄÄNPUDISTUS JA SEN TUTKIMUS	3
2.1 Päänpudivstuksen muoto ja ominaisuudet	3
2.2 Päänpudivstuksen merkitys ja funktio	4
2.2.1 Kendonin päänpudivstuksen käyttötavat puhutuissa kielissä	7
2.2.2 Johnstonin päänpudivstuksen käyttötavat viittomakielessä	15
3 METODOLOGIA JA AINEISTO	23
3.1 Tutkimusongelma ja tutkimuskysymykset.....	23
3.2 Aineisto	23
3.3 Tutkimuskohteen rajaus	24
3.4 Annotointi ja aineistoanalyysi.....	25
4 TULOKSET	29
4.1 Päänpudivstuksen käyttötavat suomalaisessa viittomakielessä	30
4.1.1 Käyttötava 1: kieltoilmaisuu sellaisenaan.....	30
4.1.2 Käyttötava 2: yhdessä EI-viittoman tai -huulion kanssa.....	32
4.1.3 Käyttötava 3: kieltoilmaisun aikana.....	33
4.1.4 Käyttötava 4: viittomien lisäksi tuomaan lisämerkitystä	36
4.1.5 Käyttötava 5: kielteisen merkityksen piilottaminen samanaikaiseen viittomiseen.....	37
4.1.6 Käyttötava 6: poikkeukseton toteamus	38
4.1.7 Käyttötava 7: superlatiivi tai tehostettu ilmaisu.....	40
4.1.8 Käyttötava 8: meta-kommentti omaan viittomiseen	41
4.1.9 Käyttötava 9: lauseen muuttaminen kieliopillisesti kielteiseksi	44
4.1.10 Käyttötava 10: kontrastin luominen lauseiden välille.....	46
4.2 Käyttötapaluokituksen ulkopuoliset päänpudivstukset.....	49
4.3 Yhteenveto	53
5 TUTKIELMAN REFLEKTOINTI	55
6 LOPUKSI.....	58
LÄHTEET.....	60
LIITE 1 Käyttötavan 3 kielteisiksi ilmaisuiksi luokiteltujen viittomien käytetyt glossimerkinnet	

MERKINTÄTAPOJEN SELITYKSET

Viittomakielisten esimerkkien esittämisessä käytetyt merkintätavat

Manuaalisen toiminnan merkitseminen

EI	Viittoman suomenkielinen glossi. Perustapauksessa glossi pohjaa Viittomakielen keskuksen Suomen Signbank -korpusleksikkoon (2018).
TIETÄÄ-EI	Useammasta osasta koostuvan glossin osat on yhdistetty tavuviivalla.
TIETÄÄ+KONE	Kahden viittoman yhdysviittoma on osoitettu plus-merkillä.
OS-1	Etusormella tehtävä, perusmuodossaan tyypillisesti viittojan rintalastaan suuntautuva 1. persoonaa indikoiva osoitus. Jos glossin OS perässä oleva numero on muu kuin yksi, suuntautuu osoitus ko. paikkaan (ks. Rissanen 1985: 18). Tällöin osoitus ei indikoi 1. persoonaa.
"kuvailee ihmisjoukkoa"	Konstruoidun toiminnan liike tai kuvaileva viittoma on kuvailtu suorien lainausmerkkien sisään kirjoitetulla selityksellä.

Ei-manuaalinen (prosodinen) toiminta

'	Puolilainausmerkki indikoi lauseenrajaa
sk	Silmät kiinni
PP	Päänpudistus
<i>ei</i>	Kursivoitu teksti kuvaa huuliota

Silmien ja pään toiminnan laajuus on tarvittaessa osoitettu glossin yläpuolella olevan viivan avulla.

1 JOHDANTO

Päänpuhdistus on tuttu kaikille vuorovaikutustilanteissa mukana olleille. Varsin usein tämä päänpuhdistus on sivusuuntainen ja edestakainen liike liitetään kielteisen vastauksen ilmaisemiseen tai sanallisen *ei:n* vahvistamiseen. Päänpuhdistuksen muut funktiot voivat kuitenkin helposti jäädä tiedostamattomaksi osaksi arkipäivän kielenkäyttöä, vaikka käyttäisimmekin niitä päivittäin. Tämän tutkielman aihetta valitessani olin samalla tavoin keskittynyt aluksi vain viittomakielisen kiellon tutkimiseen. Kun huomasin päänpuhdistuksen yleisyyden ja monikäyttöisyyden viittomakielisessä keskusteluaineistossa, päätin tutkia sen funktioita.

Päänliikkeiden tutkimus, kuten muukin lingvistinen tutkimus, on viittomakielissä saanut vaikutteita puhuttujen kielten tutkimuksesta. Siinä päänliikkeitä on tutkittu kielestä erillisinä eleinä. Tämän vuoksi päänpuhdistus on nähty pitkään myös viittomakielissä eleenä. 1970-luvulta alkaen päänpuhdistus on joissain tutkimuksissa kuitenkin nähty myös kieliopillisena osana kieliä. Eriävistä näkökulmista huolimatta päänpuhdistus on viittomakielten *ei-manuaalisuuden* eli kaiken muun kuin käsillä tuotetun informaation tutkimuksen oleellinen osa.

Päänliikkeitä on tutkittu aiemmin viittomakielessä niin muodon kuin merkityksen näkökulmasta. Päänpuhdistuksen funktion määritelmä on pitkään keskittynyt viittomakielen tutkimuksessa ei-manuaalisen kiellon merkitsemiseen (Pfau 2015: 16). Myös suomalaisessa viittomakielessä päänpuhdistuksen on katsottu tarkoittavan – kieltoviittomien ohessa – ilmaisun kieltoa. Päänpuhdistus on kuitenkin jo aikaisemmin otettu lähempään tarkasteluun puhuttujen kielten puolella ja siihen liitettyjen kieliopillisten oletusten on havaittu tarvitsevan päivitystä (Kendon 2002: 148). Samaa on havaittu myöhemmin myös australialaisessa viittomakielessä (Johnston käsikirjoitus: 6–8).

Tämä tutkielma soveltaa suomalaisen viittomakielen päänpuhdistuksen tutkimukseen Kendonin (2002) kahdeksan puhutun kielen käyttötavan monipuolisempaa ja tuoreempaa näkökulmaa, jota on jo sovellettu australialaiseen viittomakieleen (Auslan). Johnstonin (käsikirjoitus: 17) vielä julkaisemattomat tulokset ovat mielenkiintoisia: Auslanista löytyi yhteensä kymmenen eri päänpuhdistuksen käyttötapaa. Näitä käyttötapoja tarkastellaan tässä tutkielmassa korpuspohjaisen keskusteluaineiston pohjalta.

Tutkielma luo siis kuvausta päänpuhdistuksen *käyttötavoista* eli funktioista ja niiden esiintymistiheyksistä suomalaisessa viittomakielessä CFINSL-korpusaineiston pohjalta (Salonen ym. 2016). Tutkimuskysymyksiä on kaksi, ja niiden kautta selvitetään (1) mitä päänpuhdistustyyppisiä esiintyy aineistossa ja (2) paljonko aineistosta löytyvillä päänpuhdistustyypeillä on esiintymiä.

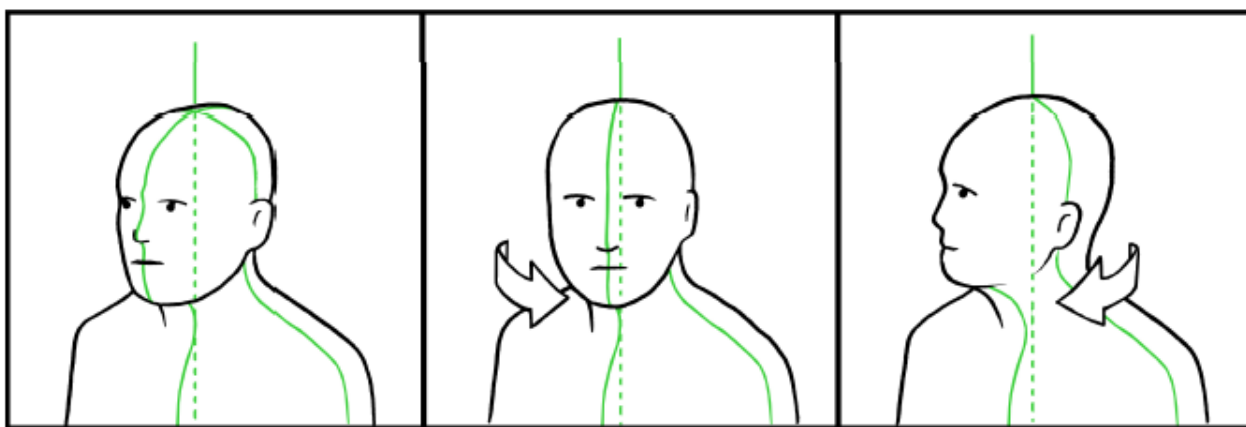
Päänpudivistusta on tutkittu aineistoanalyysin keinoin *deskriptiivisest* eli kieliä kuvailevasta näkökulmasta. Keskustelun aktiivisen osapuolen päänpudivistukset on *annotoitu* eli merkitty aineistoon ELAN-ohjelmalla. Päänpudivistukset on luokiteltu käyttäen apuna aineiston valmiita raaka-annotointeja sekä raakakäännöksiä. Luokiteltujen päänpudivistusten *frekvenssi*- eli esiintymien määrän jakauma tuotettiin ELAN-ohjelman tilastointityökalulla. Tutkielma sijoittuu laadullisen tutkimuksen ja frekvenssitutkimuksen kenttiin.

Aikaisemman tutkimustiedon, käytettyjen menetelmien ja tulosten esittelyn jälkeen vastataan muun muassa siihen, mitä päänpudivistus tarkoittaa suomalaisessa viittomakielessä tämän tutkimuksen perusteella. Frekvenssianalyysin kannalta pohdinnan arvoista on, miksi päänpudivistustyyppien luokkakohtaiset määrät vaihtelevat. Vaikuttaako asiaan esimerkiksi se, että kyseessä on parikeskusteluaineisto? Näihin kysymyksiin vastaamisen lisäksi luodaan kuvaa tutkielman tulosten vaikutuksesta tähänastiseen ei-manuaalisuuden ja kiellon tutkimukseen viittomakielissä, arvioidaan tutkielman luotettavuutta sekä esitellään jatkotutkimuskysymykset.

2 PÄÄNPUDISTUS JA SEN TUTKIMUS

2.1 Päänpuudistuksen muoto ja ominaisuudet

Päänliikkeet on jaoteltu viittomakielten tutkimuksissa karkeasti kolmeen ryhmään: syvyysuuntaisiin, horisontaalisiin ja vertikaalisiin liikkeisiin (Puupponen 2012: 21). Viime aikoina luokittelu on tarkentunut, ja anatomisen luokittelun mukaan päänliikkeitä voidaan jakaa jopa viiteen ryhmään (Puupponen 2018: 181). *Päänpuudistus* (engl. *head shake*) katsotaan viittojan pään horisontaaliseksi rotaatioliikkeeksi, joka alkaa orientaation muutoksella (ei-dominoivan tai dominoivan käden puolelle viittomatilassa) ja päättyy välittömään tai lähes välittömään palautukseen takaisin lähtöpaikkaan eli kohtaan, jossa pää oli liikkeen alussa (mp.). Kokonaisuudessaan liike voi toistua, jolloin uusi puudistus alkaa lähtöpaikasta. Päänpuudistus voi sisältää eri voimakkuusasteita, joita ovat esimerkiksi liikkeen laajuus tai nopeus (Kendon 2002: 149). Kuviossa 1 on kuvattu tämä prototyyppinen liikerata pään kääntö- ja puudistusliikkeille.

KUVIO 1. Kääntöjen ja puudistelujen prototyyppinen liikerata (Puupponen 2012:22).

Kuten kuviosta 1 voi havaita, prototyyppinen päänpuudistus tuotetaan ainoastaan pään avulla hartialinjan pysyessä paikallaan. Päänpuudistus siis eroaa pään erilaisista käännöistä vasemmalle tai oikealle. Kendon (2002: 149) kuvaa päänpuudistusta *käväiseväksi liikkeeksi* (engl. *excursionary movement*). Tämä tarkoittaa sitä, että päänpuudistus alkaa aina siitä orientaation tilasta, jossa puhuja kulloinkin on joko omalla vuorollaan puhuessa tai vastaanottaessaan toisen ilmaisua. Päänpuudistuksen jälkeen pää palautuu siihen orientaatioon, jossa se alun perin on ollut. (Kendon 2002: 149.) Päänpuudistukseen, kuten muihinkin päänliikkeisiin liittyy tiettyjä fysiologisia ja anatomisia rajoit-

teita. Pään avulla ei voida esimerkiksi osoittaa kohdetta yhtä täsmällisesti kuin sormella osoittamalla, tai käden ja pään yhteistoiminta ympäröivän maailman kuvaamisessa ei ole yhtä tarkkaa kuin käsien ja kasvojen yhteistyöllä. (Puupponen 2018: 15–16.)

Päänpuodistuksen muoto on samanlainen sekä puhutuissa että viitotuissa kielissä (Pfau 2015: 19). Molemmissa kielissä päänpuodistus on mahdollista tuottaa samanaikaisesti ilmaisun kanssa tai erikseen omana ilmaisunaan (Johnston käsikirjoitus: 7–8). Puhutuissa kielissä päänpuodistuksen *sijainti* (engl. *site*) lauseessa suhteessa predikaattiin on sanottu olevan varioiva, omaperäinen tai vahvasti tiettyihin sanoihin liittyvä (Andrén 2014). Viittomakielissä päänpuodistuksen on toisaalta todettu keskittyvän säännönmukaisemmin joko koko lauseeseen tai lauseen loppuun. Myös lauseenjälkeisiä päänpuodistuksia on havaittu. (Sutton-Spence 1999: 74.) Puupposen (2012: 37) mukaan päänliike ei kuitenkaan aina välttämättä ilmene säännönmukaisesti tietyllä rakenteella tietyssä kohtaa lausetta.

Viittomakielisen päänpuodistuksen *laajuus* eli leviäminen (engl. *spreading*) voi vaihdella yksittäisestä viittomasta lauserajat ylittävään laajuuteen (Puupponen ym. 2015: 40; Puupponen 2012: 31). Johnston (käsikirjoitus: 23) mainitsee, että päänpuodistuksen laajuuden kaikki erilaiset tapaukset löytyvät Auslanista. Päänpuodistuksen laajuuden yleistäminen on kuitenkin tämänhetkisen tutkimustiedon valossa hankalaa, sillä laajuuksissa on havaittu eroja viittomakielten välillä (Johnston käsikirjoitus: 28). Puhuttujen kielten päänpuodistuksen laajuus vaihtelee, mikä voidaan havaita Kendonin luvun 2.2.1 esimerkkien kautta.

2.2 Päänpuodistuksen merkitys ja funktio

Ympäri maailman, niin puhutuissa kuin viitotuissa kielissä, on *typologisten* eli kieliä vertailevien tutkimusten perusteella havaittavissa päänpuodistusta osana vuorovaikutusta (Zeshan 2004: 11 & Zeshan 2006: 42–43). Enemmistön eli kuulevien yhteisön käyttämien ei-manuaalisten ilmaisujen on havaittu vaikuttavan osaltaan vähemmistön eli kuurojen yhteisön jäsenten käyttämiin ilmaisuihin, mikäli osapuolet ovat keskenään tekemisissä. Näin ollen esimerkiksi kieltoa tarkoittavat päänpuodistukset kuulevien yhteisössä on havaittu myös osaksi paikallista viittomakieltä. (Pfau 2015: 23.)

Päänpuodistus on kaikkine merkityksineen osa puhutun ja viitotun kielen kieliopillista ilmaisua (Pfau 2015: 19). Näiden kahden kieliryhmän päänpuodistukset kuitenkin eroavat toisistaan semanttisesti, sillä viittomakielissä päänpuodistus voi esimerkiksi itsessään muuttaa lauseen merkityksen kielteiseksi (Johnston käsikirjoitus: 7–8). Myös kieliryhmien sisällä on havaittavissa semanttista

vaihtelua (mts. 26). Semanttisella vaihtelulla tarkoitetaan päänpudistuksen merkityksen tai funktion variaatiota.

Päänpudistuksen merkitysteorian taustalla on paljon tutkimusta päänliikkeistä yleisesti, jossa päänpudistus on ollut mukana *päänliike*-yläkäsitteen alaisuudessa. Pään horisontaalisia ja vertikaalisia liikkeitä on tutkittu aiemmin suomalaisessa viittomakielessä esimerkiksi kiellon ja kysymyksen, muoto-merkityssuhteen, syntaksin ja anatomian näkökulmista (ks. Savolainen 2006; Puupponen 2012; Puupponen ym. 2015; Jantunen 2016; Jantunen 2017; Puupponen käsikirjoitus). Suomalaisessa viittomakielessä päänliikkeiden on todettu kuuluvan paikoin kielteisten viittomien fonologiseen rakenteeseen, toisaalta osaksi laajempaa lausetason kieltoilmaisua (Puupponen 2012: 24).

Puupponen (2012: 41) on kuvannut päänliikkeiden funktioita Sandlerin (1999a; 199b) teorian pohjalta seuraavasti:

Päänliikkeet voivat ilmaista kieliopillisia merkityksiä, mutta päänliike ei aina ajoitu manuaalisesti tuotettujen rakenteiden (viittomien, lausekkeiden tai lauseiden) kanssa yksi yhteen. Päänliikkeet voivat erotella syntaktisia ja tekstuaalisia kokonaisuuksia, mutta näin ei ole aina. Tämän lisäksi päällä voidaan elehtiä, päänliikkeellä voi olla affektiivisiä funktioita ja päänliike voi olla puhtaasti foneettinen tai fysiologinen ilmiö. (mp.)

Päänliikkeillä on siis monia funktioita, mutta ne eivät kuitenkaan aina välttämättä ilmaise yksiselitteisesti tiettyä funktiota (Puupponen 2012: 37). Päänliikkeet jäsentävät ensisijaisesti diskursin rakennetta, osoittavat referenttejä ja viittaavat kehollisiin reaktioihin. Lisäksi pään avulla voidaan tuottaa pantomiimisia liikkeitä. (Puupponen 2018: 15–16.) Ne voivat olla myös osa tahatonta tai tarkoituksenmukaista kehon liikettä, onhan pää yhteydessä kehoon selkärangan kautta. (Puupponen käsikirjoitus: 180–181).

*Konstruoidun toiminnan*¹ tutkimuksen perusteella päänliikkeiden määrä korostui suomalaisen viittomakielen lauseissa, joissa ei ollut konstruointia toimintaa. Sen sijaan konstruoidun toiminnan aikana kehon liikkeet olivat suuremmassa roolissa. (Jantunen 2017: 33.) Päänliikkeitä kuitenkin voidaan päätellä esiintyneen molemmissa tapauksissa. Konstruoidussa toiminnassa *entiteettejä* eli konstruoidun toiminnan osapuolia kuvatessa koko kehon rooli on siis suhteellisen keskeinen (mts. 38). Kuten Jantunen (mts. 35) ja Puupponen (2018: 209) mainitsevat, päänliikkeet ovat aina yksilöllinen ja varioiva osa kielenkäyttöä.

Lackner (2017: 118) ehdottaa päänpudistuksen toimivan erottavana merkinä konstruoidun toiminnan osapuolten välillä tilanteissa, joissa kieltoa tarvitaan. Hänen mukaansa päänliikkeet yleensäkin selventävät konstruoidun toiminnan rooleja (mp.). Samanlaisen johtopäätöksen on teh-

¹ Konstruoidulla toiminnalla (engl. constructed action) tarkoitetaan 'elepohjaista näyttelemistä, jota viittojat käyttävät diskurssissa näyttääkseen puheenaiheena olevan referentin toimintaa, tunteita, ajatuksia ja sanomisia' (Cormier ym. 2015: 167). (suom. Jantunen 2018)

nyt myös Puupponen (2018: 6), jonka mukaan pään liikkeen suunta tai kasvojen orientaatio voi osoittaa osallistujien välisen suhteen tai näiden semanttiset roolit.

Päänpuodistus, kuten muutkin päänliikkeet, liitetään yleisesti viittomakielten tutkimuksessa ei-manuaalisuuteen. Se sisältää kaiken muun visuaalisen informaation, jota ei tuoteta *manuaalisesti* eli käsillä kuten esimerkiksi ilmeet, pään ja kehon liikkeet sekä huulio. (Oomen & Pfau 2017: 3–4.) Viittomakielen ei-manuaalista ilmaisua pidetäänkin *modaliteettien* eli kielen ilmaisukanavien eroon perustuen poikkeavana puhuttujen kielten eleistä, sillä ei-manuaalisia ilmaisuja voidaan käyttää kieliopillisesti viitotun ilmaisun kanssa (Johnston käsikirjoitus: 7–8).

Ei-manuaalisista kieltoilmaisuista käytetään eräissä viittomakielten tutkimuksissa termiä *lingvistinen merkisin* (*linguistic marker*), jonka morfologinen perusta on erilainen kuin puhutuissa kielissä (mts. 8). Termin käyttö perustuu näkemykseen päänpuodistuksen kohdalla sen käytön rajoittuneisuudesta tiettyihin sijainteihin lauseissa. Lisäksi päänpuodistus nähdään itsenäisenä *operaattorina* eli kielen osana, joka muuttaa lauseen kielteiseksi. (Zeshan 2004: 11 & Zeshan 2006: 42–43.)

Aikaisemmin suomalaisenkin viittomakielen parissa on puhuttu edellä mainituista kielto-operaattorista, ei-manuaalisen kiellon *vaikutusalasta* eli laajuudesta sekä kiellon merkitsimestä (Jantunen 2003: 95; Puupponen 2012: 29; ks. Rissanen 1985; Mikkola 2004). Kuten mainittu, termit ovat vahvasti kiinni niiden pohjateoriassa, joka tukee tietynlaista näkemystä päänpuodistuksesta. Päänpuodistuksen määritelmä onkin pitkään keskittynyt viittomakielen tutkimuksessa ei-manuaalisen kiellon merkitsemiseen (Pfau 2015: 16).

Myös suomalaisessa viittomakielessä päänpuodistuksen on katsottu tarkoittavan – kieltoviittomien ohessa – ilmaisun kieltoa (Zeshan 2006: 47). Puupposen (2012: 78) pro gradu -tutkielmassa päänpuodistuksen rooli erityisesti ei-manuaalisen kiellon ilmaisijana sai tukea aineistoanalyysin tulosten pohjalta. Päänpuodistuksen alkuperääkin on aikoinaan tutkittu. Joidenkin teorioiden mukaan jo vauvana opittu pään kääntö ruokinnan aikana olisi varhaisin merkki päänpuodistuksen suhteesta kielteiseen ilmaisuun, riippumatta vanhempien käyttämästä kielestä (Spitz 1957: 103).

Brittiläisen viittomakielen tutkimuksessa päänpuodistukselle löydettiin kolme funktiota. Ne voivat toimia ei-ilmaisuna, kieltää retorisen kysymyksen, topiikin tai koko lauseen. Ne voivat myös ilmaista kielteisiä tunnetiloja kuten katumusta, turhautumista, epäilystä tai surua merkitykseltään myönteisen lauseen aikana. (Sutton-Spence & Woll 1999: 93–94.)

Päänpuodistus on kuitenkin otettu lähempään tarkasteluun puhutuissa kielissä ja Auslanissa, ja havaittu siihen liitettyjen kieliopillisten oletusten tarvitsevan päivitystä (Kendon 2002: 148; Johnston käsikirjoitus: 6–8). Tämä koskee erityisesti yksiselitteisen ei-manuaalisen kiellon ilmaisemista päänpuodistuksella, jonka monipuolisempia käyttötapoja käsitellään tarkemmin seuraavaksi luvussa 2.2.1 puhuttujen ja luvussa 2.2.2 viitottujen kielten näkökulmasta.

2.2.1 Kendonin päänpuhdistuksen käyttötavat puhutuissa kielissä

Tutkija Adam Kendon otti vuonna 2002 eräiden puhuttujen kielten päänpuhdistuksen lähempään semanttiseen tarkasteluun. Empiirisen tutkimuksen kohteena oli Campanian, Italian, Keski-Englannin ja Itä-Yhdysvaltojen yli 60 puhuttujen kielten päänpuhdistuksen käyttötilannetta. Tutkiesaan päänpuhdistuksia erilaisissa konteksteissa Kendon huomasi, etteivät ne olleet pelkästään non-verbaalisia vastineita ilmaisulle *ei*. Tulosten perusteella Kendon ehdotti päänpuhdistuksilla olevan (ainakin) kahdeksan erilaista käyttötapaa, jotka on kuvattu taulukossa 1 esimerkkeineen. (Kendon 2002: 150.) Tuloksia voidaan pitää luotettavina, sillä vastaavanlaista päänpuhdistuksen käyttöä on havaittu myöhemmin myös muissa kasvokkaisen vuorovaikutuksen tutkimuksissa, kuten englannin ja ruotsin kielissä (ks. Harrison 2009; Andrén 2014).

Taulukko 1. Kendonin (2002: 151–152) tunnistamat kahdeksan puhuttujen kielten päänpuhdistuksen käyttötapaa. (suom. Janne Puhto)

Käyttö-tapa	Kuvaus	Esimerkkilause
1	<i>ei</i> -sanaa vastaava; kieltoilmaisuna yksin	<i>ei sanallista esimerkkiä</i>
2	yhdessä <i>ei</i> -sanana kanssa (myös eriaikainen)	<u>PP</u> <i>Ei!</i>
3	kieltoilmaisun aikana	<u>PP</u> <i>En tiedä.</i>
4	sanojen lisäksi tuomaan lisämerkitystä, esim. ilmaisun merkityksen paheksunta (engl. <i>disapproval</i>)	<u>PP</u> <i>Lääkärit menevät lakoon.</i> (so. En ole samaa mieltä)
5	kielteisestä merkityksestä vihjaaminen samanaikaisessa puheessa (engl. <i>implying</i>)	<u>PP</u> <i>Voisin antaa sen komitealle tarkistukseen, mutta he eivät kokoonnu vielä kuukauteen.</i> (so. En aio tehdä sitä)
6	poikkeukseton toteamus	<u>PP</u> <i>Se kestää ikuisesti.</i> (so. Se ei mene rikki)
7	superlatiivi tai tehostettu ilmaisu	<u>PP</u> <i>Hän on huonoin presidentti, joka meillä on koskaan ollut</i> (so. ei ole huonompaa presidenttiä)
8	meta-kommentti omaan puheeseen (oman puheen korjaus tai epäily)	<u>PP</u> <i>Hän on Itävallasta ...Australiasta.</i> (so. ei, ei Itävallasta)

Kahdeksaa päänpuhdistuksen käyttötapaa yhdisti eräänlainen *kielteinen teema*, vaikka osa ilmaisuista ei sellaisenaan kantanutkaan negatiivista merkitystä (Kendon 2002: 148). Kielteinen teema loi pesäeron aiemmalle tutkimukselle, jonka mukaan jotkin päänpuhdistukset eivät kuuluneet semanttisesti kiellon luokkaan. Tämän väitteen perusta olivat niin sanotut kieltoluokattomat päänpu-

distukset. Ne sijaitsivat ilmaisuissa, jotka eivät sisältäneet itsessään minkäänlaista suoraan havaittavaa kieliopillista kieltoa (Johnston käsikirjoitus: 6). Kendonin mukaan nekin silti kuuluvat kielteisen teeman alle (Kendon 2002: 148).

Käyttötapojen listauksessa taulukossa 1 on mainittu lyhyesti kunkin tyyppin kuvaus ja yksittäinen esimerkki. Jotta niiden väliset erot ja kunkin käyttötavan ominaisuudet tulisivat yksityiskohtaisemmin ilmi – mikä on tämän tutkielman kannalta oleellista – käsitellään seuraavaksi kutakin käyttötappaa erikseen ja annetaan esimerkkejä niistä Kendonin edellä mainitun tutkimuksen pohjalta. Alkuperäisten esimerkkien numero on mainittu kunkin esimerkin lopussa. Esimerkkeihin on merkitty ainoastaan päänpudistukset, jolloin muut ei-manuaalisuuden merkinnät on jätetty pois. Lisäksi olen suomentanut kunkin esimerkin lauseet suomenkieliseen tutkielmaani.

Käyttötapa 1 (kieltoilmaisu sellaisenaan)

Käyttötyypin 1 päänpudistus toimii sellaisenaan kieltoilmaisuna eikä verbaalista ilmaisuä käytetä lainkaan. Päänpudistusta käytetään siis verbaalista *ei*-ilmaisuä vastaavana, esimerkiksi kyllä/ei-kysymykseen vastattaessa. Esimerkissä (1) aikuiset (vanhemmat tai muut sukulaiset) tuovat lapset paikallisen museon järjestämään aktiviteetin ilmoittautumispisteelle pienessä kaupungissa Northamptonshiressa, Englannissa. Osallistuja H kysyy lapselta:

(1)

H: (kirjaa nimiä ja osoitteita) Nojautuu kohti lasta:

'Do you live in Barnwell?' [suom. 'Asutko Barnwellissa?']

Lapsi:

PP

A: (lapsen täti):

'No, its her cousin that lives in Barnwell'

[suom. 'Ei, Barnwellissa asuu hänen serkkunsa']

(Kendon 2002: 153; I.1)

Keskustelusta voidaan havaita, että aikuiset ovat vuorovaikutuksessa verbaalisesti, kun taas lapsi ilmaisee kielteisen vastauksen pelkällä päänpudistuksella. Päänpudistusta seuraa osallistujan A kielteinen vastaus *No* sekä osallistujan H oletusta korjaava verbaalinen ilmaisu. Kendon (2002: 155–156) arvioi, että päänpudistus on tässä tapauksessa eräs nuoren osallistujan tapa välttää ei-toivottua huomiota tai joutumista osaksi toimintaa.

Käyttötavan 1 kohdalla Kendon arvioi yleisesti pelkän päänpudistuksen avulla tuotetun kielteisen vastauksen olevan vähemmän suora kuin täysimittaisen vastauksen. Se myös raivaa tietä sitä

seuraavalle myönteiselle ilmaisulle, vaikka ei olekaan huomion keskipiste, tai auttaa välttämään tilanteiden eskaloitumista. (Kendon 2002: 155–156.)

Käyttötapa 2 (yhdessä *ei*-sanon kanssa)

Käyttötyyppiin 2 päänpudistusta käytetään yhdessä verbaalisen *ei*-ilmaisun kanssa ikään kuin puhutun ilmaisun kineettisenä vastineena. Päänpudistuksen ja verbaalisen *ei*-ilmaisun sijaintien suhde kuitenkin vaihtelee. Esimerkissä (2) MG (aikuisen osallistuja) kysyy A:lta (9-vuotias lapsi) tämän isoisän eläimistä.

(2)

MG: 'Sono liberi?' [suom. 'Ovatko ne vapaita?']

A: PP
'No, stanno nelle gabbie' [suom. 'Ei, ne pysyvät häkeissä']

(Kendon 2002: 157; II.1)

Päänpudistus tuotetaan samanaikaisesti kieltoisanan *No* kanssa. Kuten esimerkissä (1), kieltoa seuraa korjaus, mutta tällä kertaa se on puhujan oma ilmaisu. Päänpudistus yhdessä verbaalisen kiellon kanssa siis aukaisee jälleen tien uudelle informaatiolle.

Kendonin mukaan verbaalinen kielto voi toistua, mutta päänpudistuksen toistuvuus tällaisissa tapauksissa vaihtelee. Joissain tapauksissa puhuja voi taas toistaa *ei*-ilmaisun ilman päänpudistusta, tai päänpudistus voidaan tuottaa myönteisen verbaalisen ilmaisun kohdalla ja *ei*-ilmaisu seuraa näitä ilmaisuja (3). Päänpudistus ei myöskään aina sijoitu pelkästään *ei*-ilmaisun kohdalle, vaan voi laajeta myös sitä edeltäviin tai seuraaviin osiin lausetta. Päänpudistusta voidaan käyttää myös vahvistamaan tarkennetun aiheen kieltoa. (Kendon 2002: 159.)

(3)

S: 'Quelle alette della prima finestra la eran' aperte?'
'Those wings of the first window, were they open?'
[suom. 'Nuo ensimmäisen ikkunan luukut, olivatko ne auki?']

G: 'Quali?'
'What?' [suom. 'Mitä?']

S: 'Io mo stando sul ballatoio dove st'ev' professore'
'Just now standing on the balcony where the Professor was standing'
[suom. 'Juuri tässä, seisten parvekkeella, jossa professori oli seisomassa']

'egg vist che c' stavano certi fierri delle alette'
'I saw that certain bars of the wings' [suom. 'näin että tietyt osat luukuista']

'che si appoggiano a'
'that lean on' [suom. 'jotka nojaavat']

G: PP
'Si, no ma a là nun ponno tras' proprio'
'Yes, no but in there they cannot get in at all'
[suom. 'Kyllä, ei mutta sinne he eivät voi päästä lainkaan']

(Kendon 2002: 160; II.7)

Esimerkissä (3) osallistajat S ja G keskustelevat ravintolaan tehdystä murrosta ja havainnoista, jotka he ovat tehneet avoimista ikkunoista murron aikoihin. Osallistuja G kieltää päänpuhdistuksella osallistujan S väitteen, että varkaat olisivat tulleet avoimesta ikkunasta. Päänpuhdistus tuotetaan myönteisen vastauksen kohdalla, mutta se toimii vastauksena osallistujan S väitteeseen ja on yhteydessä *kyllä*-vastausta seuraavaan *ei*-ilmaisuuksiin. (Kendon 2002: 160.)

Vaikka päänpuhdistusta voidaan käyttää tässä luokassa monipuolisesti, sen semanttinen toimialue on kuitenkin rajallinen. Tässä käytössä päänpuhdistus toimii siis ainoastaan kieltona *ei*-ilmaisun kanssa.

Käyttötapa 3 (kieltoilmaisun aikana)

Käyttötavassa 3 päänpuhdistus on kielteisen ilmaisun osana. Kun puhuja ilmaisee kiellon sisältävän väitteen, päänpuhdistus on usein osa ilmaisua. Esimerkissä (4) kaksi henkilöä kuvaa lapsuusmuistojaan henkilölle A. He kertovat isoisänsä myymästä kakusta, joka valmistettiin loppuun asti ja myytiin paloissa asiakkaille. A:n ilmaisu on vastaus tähän kuvaukseen:

(4)

PP
A: 'Yes, I've never (.) heard of that, yes.' [suom. 'Kyllä, en ole koskaan (.) kuullut siitä, juu.']

(Kendon 2002: 162; III.1)

Kuten voidaan nähdä, päänpuhdistus ei sijaitse kielteisen sanan *never* kohdalla, vaan lauseen predikaatin kohdalla. Kohdassa, jossa on merkintä (.) A kohdistaa katseensa henkilöstä toiseen samalla puhdistaen päätään. Kendonin mukaan päänpuhdistuksen ei tarvitse olla samalla kohtaa merkitystä määrittelevän sanan kanssa, vaan usein se sijaitsee kieltoilmaisun *modifioiman* eli kiellon muokkaaman sanan kohdalla (Kendon 2002: 165). Koska viittomakielissä kielteinen viittoma ei modifioi toista viittomaa, tässä tutkielmassa kyseisestä viittomasta käytetään ilmaisua *kielteisen viittoman kohteena oleva viittoma*.

Päänpuhdistus ei ”odota” kieltoilmaisua, vaan se voidaan tuottaa sitä ennen. Tällöin se voi kuitenkin antaa vinkin tulevasta kielteisestä ilmaisusta, jolloin se ei kiellä samanaikaisesti tuotettua ilmaisua vaan vahvistaa ennalta tulevan lauseen kielteisen merkityksen. (Kendon 2002: 164–165.)

Päänpuhdistus esiintyi Kendonin tutkimuksessa siis kielteisen verbaalisen ilmaisun kanssa, mutta ei useinkaan sen kanssa samanaikaisesti. Voidaan siis sanoa, että päänpuhdistus kielteisen ilmaisun kanssa toimii vinkkinä tai kielteisyyden vahvistajana tällaisissa tapauksissa (Kendon 2002: 189).

Käyttötapa 4 (sanojen lisäksi tuomaan lisämerkitystä)

Käyttötavassa 4 päänpuhdistusta käytetään lauseissa tavalla, joka ilmaisee lisäyksen sanojen kautta välitettyyn merkitykseen. Tämä voi esiintyä jonkin lisäehdotuksen ilmaisuna aikaisemmin luodulle ehdotukselle. Näin tapahtuu esimerkiksi todettaessa ja samanaikaisesti annettaessa kielteistä vastausta kysymykseen. Päänpuhdistus ilmenee myös puhujan asenteen ilmaisuna puhujan omien verbaalisten osien sisältöjä kohtaan kun hän esimerkiksi osoittaa paheksuntaa jollekin kuvaamalleen tai epäilystä sille, mitä itse väittää. (Kendon 2002: 166–167.) Esimerkissä (5) pari keskustelee lainatusta museoesineestä, joka saattaa olla rikkoutunut. J2 tuntee esineen omistajat.

(5)

J1	'D'you think they'd like it repaired?
[suom. 'Ootko sitä mieltä et ne haluis sen korjattuna?']
J2	<u>PP</u> 'Well, I think we'd have to ask them um before that'
[suom. 'No, mun mielestä pitäis kysyä niiltä öö ennen sitä']

(Kendon 2002: 166; IV.1)

J2 puhdistaa päätään esimerkissä 4 oman mielipiteensä kohdalla. Kendonin mukaan tällainen päänpuhdistus tarkoittaa jotakuinkin ilmaisua 'En tiedä vastausta kysymykseesi' (Kendon 2002: 166). Se tuo lisämerkitystä ilmaisulle, joka sellaisenaan ei suoranaisesti olisi vastaus J1:n ilmaistuaan kysymykseen. On huomattavaa, että päänpuhdistus sijaitsee nimenomaan ilmaisussa, jossa osallistuja J2 viittaa omaan mielipiteeseensä.

Muissa esimerkeissä Kendon kuvaa tilanteita, joissa päänpuhdistus osoittaa puhujan mielipiteen tai asenteen käyttötavan 4 päänpuhdistuksella. Esimerkeissä henkilöt ilmaisevat päänpuhdistuksen avulla, etteivät 'halua edetä omin avuin asiassa', että 'heillä on tarve oikealle informaatiolle' tai osoittavat negatiivisen kommentin omaan tai toisen puheeseen.

Päänpuhdistuksen käyttötyyppi 4 ei siis muuta lauseen merkitystä kielteiseksi vaan tuo siihen ikään kuin oman negatiivisen lisämausteensa. Voidaan sanoa, että se kuvaa usein nimenomaan kertojan asennetta tai mielipidettä asiaan.

Käyttötapa 5 (kielteisen merkityksen sisällyttäminen samanaikaiseen puheeseen)

Käyttötavassa 5 päänpuhdistus tuotetaan usein samanaikaisesti puheen kanssa jos kieltä on sisällytetty siihen, mitä sanotaan. Tässä tapauksessa sanalliseen ilmaisuun sisällytetty kieltä tuodaan esiin, mutta ainoastaan kineettisen modaliteetin kautta. Siten päänpuhdistus voidaan tuottaa ilmaisun 'voisin tehdä asian X, mutta teen asian Y' kanssa, jossa päänpuhdistus viittaa asian X tekemättä jättämiseen. (Kendon 2002: 169–170).

Päänpuhdistusta käytetään myös ilmaisun 'only' kanssa, johon on sisällytetty muiden toimintamahdollisuuksien väheksyminen (6). Sen lisäksi se osoittaa *ilmeisen* (engl. *obvious*) asian, jonka totuudellisuudesta ei ole tarpeen keskustella (Kendon 2002: 169–170).

Esimerkissä (6) osallistuja P puhuu poikansa tahdonvoimasta ja kuvaa, kuinka tällä ei ole perustavanlaatuaista tahtoa tai aloitekykyä. Esimerkistä voidaan huomata, kuinka päänpuhdistus korostaa vaihtoehtojen puuttumista tällaisessa tahdottomassa tilanteessa.

(6)

P:	_____ PP
	'tu si tienë 'a fracëtummë inkorporatë, sulë 'u finanziaer può fa'
	'If you have a basic lack of will-power you can only be a finanziere'
	[suom. 'Jos sinulta puuttuu perustavanlaatuinen tahdonvoima, voit olla ainoastaan finanziere (sijoittaja/tullivirkailija).']

(Kendon 2002: 169; V.1)

Käyttötavan 5 päänpuhdistus ei siis ilmaise asennetta samalla tavoin kuin käyttötavan 4 päänpuhdistus. Sen sijaan se osoittaa ilmaisun sisältämän kielteisen näkemyksen, joka pohjautuu usein tosiasioihin tai loogiseen päättelykykyyn. Näiden kahden käyttötavan välille on kuitenkin käytännön tasolla ajoittain vaikea asettaa rajaa.

Käyttötapa 6 (poikkeukseton toteamus)

Käyttötavassa 6 päänpuhdistusta voidaan havaita käytettävän silloin kun puhuja tekee väitteen, jossa poikkeuksia ei ole sallittu (engl. *no exceptions*). Kendon (2002: 171) esittääkin, että myös näihin

tapauksiin sisältyy epäsuora kielto, jonka ilmaiseminen antaa selityksen päänpudistuksen käytölle näissä konteksteissa. Esimerkissä (7) aikuinen (J) ohjeistaa lasta museossa keskiaikaisen kypärän askartelussa ja pysyttelee lapsen lähellä tarjotakseen tarvittaessa apuaan. Päänpudistus ilmenee ilmaisussa ainoastaan sanan *'any'* kohdalla.

(7)

PP
J: 'If you need any help, I'm here to help'
[suom. 'Jos tarvitset mitä vain apua, olen tässä auttamassa']

(Kendon 2002: 171; VI.1)

Muissa esimerkeissä Kendon (2002: 172) kuvaa tilanteita, joissa puhuja ilmaisee esineen 'kestävän ikuisesti' eli se 'ei mene koskaan rikki', ja joissa eräät esineet tehdään 'vain käsin' eli 'ei millään muulla tavoin'. Kaikkia esimerkkejä yhdistää siis poikkeukseton toteamus.

Poikkeuksettomien ilmaisujen päänpudistus sulkee siis ulkopuolelle muut mahdollisuudet. Se eroaa seuraavaksi esiteltävästä käyttötavan 7 päänpudistuksesta siinä, että se ei niinkään korosta yhden vaihtoehdon erikoisuutta, vaan sen poikkeuksetonta luonnetta. Rajanveto ei kuitenkaan ole helppoa.

Käyttötapa 7 (superlatiivi tai tehostettu ilmaisu)

Käyttötavassa 7 päänpudistusta käytetään silloin, kun puhuja tuottaa superlatiivin tai tehostetun ilmaisun – kun hän sanoo, että jokin on 'todella, todella vanha' tai 'todella, todella harvinainen' tai on 'bellissima – kaikkein kaunein'. Koska "universaaleissa" väitteissä on epäsuoraa kieltoa, Kendonin mielestä (2002: 173) kielteisyyden on pikemminkin epäsuoraa näissä tapauksissa. Tämän idean ehdolla hän antaa selityksen päänpudistuksen käytölle myös näissä tapauksissa. Esimerkissä (8) osallistuja S kuvaa käyntiään kiinalaisessa koulussa. Päänpudistus tehostaa ilmaisua sen sijaan, että se tekisi siitä kielteisen (ts. 'lapset olivat niin hurmaavia', **ei**: 'lapset eivät olleet hurmaavia') (mp.).

(8)

S: 'And the children are given this by the government so that they can excel.'
[suom. 'Hallitus antaa tämän lapsille jotta he voivat olla parempia.']

PP
'The children were charming.'
[suom. 'Lapset olivat hurmaavia.']

(Kendon 2002: 174; VII.3)

Kendonin muissa esimerkeissä päänpudistus sijaitti myös ennen korostettavaa ilmaisua, ja jotkin lauseet sisälsivät pieniä, korostavia taukoja ja äärimmäisiä ilmaisuja kuten 'et voi edes kuvitella'. Päänpudistusta käytettiin myös superlatiivin lailla korostamaan esimerkiksi adjektiivin ominaisuutta.

Käyttötyyppin 7 päänpudistus korostaa siis ilmaisua puhutuissa kielissä. Ilmaisuu sisältyy myös kielteisen teeman alle, sillä vaikka sen merkitys ei olekaan suoraan kielteinen, se voidaan tulkita epäsuorasti kielteiseksi.

Käyttötapa 8 (meta-kommentti omaan puheeseen)

Käyttötavassa 8 päänpudistusta käytetään keinona kommentoida omaa ilmaisua, kuten itsensä korjaamisessa. Sitä käytetään myös kun puhuja ilmaisee epäilystä sille, mitä hän sanoo tai sille, onko hän vastannut keskustelukumppanilleen tarkoituksenmukaisesti. Pfau (2015: 21) kommentoi tätä Kendonin käyttötappaa esittämällä, että epävarmat ilmaisut asettuvat epäsuoran kielteisen predikaatin 'ei varma' alle ja sitä myöten selittävät päänpudistuksen käytön.

(9)

A: 'I don't know what date it would have been'

[suom. 'En tiedä mikä ajankohta se olisi ollut']

PP

'eighteen twenties or eightee-e-n... something like that'

[suom. '1820-luvulla tai tuhatkahdeksa-a-n...jotain sellaista']

(Kendon 2002: 178; VIII.3)

Esimerkissä (9) on tilanne, jossa osallistuja A kuvaa omaa vanhaa kelloaan kahdelle muulle osallistujalle. Hän yrittää samalla muistella kellon valmistusajankohtaa. Päänpudistus ilmenee nimellisessä juuri arvioilmaisun kohdalla, joka voidaan tulkita epävarmuudeksi. Se ei kuitenkaan ilmene verbaalisen ilmaisun 'I don't know' kohdalla, mikä tukee teoriaa päänpudistuksen sijainnista ilmaisun kielteiseksi muuttuvan osan kohdalla kieltä ilmaisevan verbaalin sijasta. (Kendon 2002: 178.)

Muissa esimerkeissä Kendon kuvaa päänpudistuksen funktiota epätietoisuuden, suurpiirteisen arvion tai epävarman käsitteen käytön tai vastauksen osoittajana. Puhutuissa kielissä käyttötavan 8 päänpudistus siis osoittaa epäilystä omaan ilmaisuun tai on osa virheellisen informaation korjausta. Päänpudistus voidaan tuottaa itsenäisesti tai kielteisen ilmaisun kanssa.

Kokonaisuudessaan päänpudistus on havaittu Kendonin tutkimuksessa itsenäiseksi ja monipuoliseksi osaksi puhuttuja kieliä. Se ei aina ole helposti tulkittavissa, mutta on Kendonin esimerkeissä aina semanttisesti toimiva osa kieltä. Tutkimuksen *käyttötaluokittelu* eli päänpudistusten jako ryhmiin funktion perusteella ja näiden tapojen määritelmät eivät hänen mielestään ole kaikenkattavia tai täysin tarkkoja, mutta ne kertovat päänpudistuksen itsenäisestä roolista puhutuissa kielissä. (Kendon 2002: 189.)

2.2.2 Johnstonin päänpudistuksen käyttötavat viittomakielessä

Johnston (käsikirjoitus: 7) on osoittanut, että Kendonin päänpudistuksen käyttötavat ovat olemassa myös Auslanissa. Tulosten perusteella päänpudistusta tuotettiin usein lauseen kieliopillisen kiellon ulkopuolella eli **ei-kielteisten** lauseiden kohdalla. Näitä esiintymiä oli vajaassa 75% aineiston kielteisistä lauseista. Johnstonin mukaan tämä on tyypillistä käyttäytymistä kasvokkain tapahtuvassa kanssakäymisessä. (mts. 16–17.)

Johnstonin Auslanin tutkimus on omaa luokkaansa viittomakielen päänpudistuksen tutkimuksessa. Korpuspohjaisessa tutkimuksessa keskityttiin arviolta 1500 kielteiseen lauseeseen ja niissä esiintyviin päänpudistuksiin (Johnston käsikirjoitus: 23). Määrä on vakuuttava, ja antaa laajan kuvan päänpudistuksen eri käyttötavoista Auslanissa. Vastaavanlainen korpuspohjainen päänpudistuksen tutkimus on tehty hollantilaisesta viittomakielestä, mutta siinä tutkittiin vain 193 kielteistä lausetta (Oomen & Pfau 2017: 16–17; Johnston käsikirjoitus: 23).

Johnstonin tutkimuksessa ei mainita kahdeksasta Kendonin käyttötavasta montaa Auslania koskevaa esimerkkiä, mutta ne kuvaavat silti tarkasti käyttötapojen ominaisuuksia. Alla esiteltujen viittomakielisten esimerkkien kautta Johnston siis osoitti, että Kendonin käyttötavat ovat sovellettavissa Auslaniin.

Auslanista ei ole annettu käyttötapojen 1 ja 2 kohdalla esimerkkiä, mutta kaikesta päätellen sitä ilmenee kyseisessä kielessä (Johnston käsikirjoitus: 7). Päänpudistuksen sijainnin suhteen Lackner (2017: 120) väittää itävaltalaisen viittomakielen tutkimuksessaan, että, toisin kuin Kendonin puhutun kielen esimerkeissä, lauseen alussa ilman manuaalisia viittomia tuotetun päänpudistuksen on laajennuttava koko seuraavan merkitykseltään kielteisen lauseen loppuun asti. Tälle väitteelle annetaan perusteluksi kuitenkin vain yksi esimerkki (mp.). Lackner (2017: 119) on myös huomannut päänpudistuksen olevan mahdollinen itävaltalaisessa viittomakielessä samanaikaisesti viittoman EI kanssa. Tällöin hänen mukaansa sekä päänpudistus että manuaalinen viittoma toimivat ilmaisun kieltäjinä samanaikaisesti. Tämän suhteen tilanne on siis sama kuin puhutuissa kielissä.

Käyttötavan 3 päänpudistus havaittiin Johnstonin tutkimuksessa yhdeksi yleisimmäksi **kielteisten** lauseiden päänpudistuksen muodoksi. Hän mainitsee, että monet noin 600 kielteisen ilmaisun sisältävästä lauseesta sisälsivät käyttötavan 3 päänpudistuksia. Käyttötavan 3 päänpudistuksia oli havaittavissa jopa enemmän australialaisessa viittomakielessä kuin puhutuissa kielissä. Päänpu- distus yhdessä kielteisen ilmaisun kanssa voidaankin tulkita osaksi kieliopillista ilmaisua: toisin kuin puhutuissa kielissä, viittomakielissä kehollisten liikkeiden onkin tarkoitus tulla nähdyksi osana tällaista ilmaisua. (Johnston käsikirjoitus: 18.)

Hofstätterin & Stalzerin (2001) itävaltalaisen viittomakielen tutkimuksessa 171 kielteisestä ilmaisusta 86% sisälsi päänpudistusta sellaisenaan tai kielteisen viittoman kanssa. Stalzer (2014) puolestaan osoitti, että 139 päänpudistuksesta 74 tuotettiin kielteisen viittoman kanssa ja 65 sellai- senaan. (Lackner 2017: 108–109.) Suhdeluvut ovat suunnilleen samat kuin Auslanissa (Johnston käsikirjoitus: 18).

Myös suomalaisen viittomakielen tutkimuksessa on sivuttu tätä käyttötapaa. Manunen tutki vuonna 2008 pro gradu -tutkielmassaan moninkertaista kieltoa ja havaitsi, että viitottujen kielten tavallisin moninkertainen kielto toteutuu, kun ei-manuaalinen ja manuaalinen kielto tuotetaan sa- manaikaisesti (2014: 21). Harvinaisemmassa tapauksessa lause sisältää ei-manuaalisen kiellon li- säksi kaksi eri kielteistä viittomaa. Päänpu- distus voi kontekstista riippuen myös kumota kielteisen merkityksen ja muuttaa lauseen merkityksen myönteiseksi moninkertaisen kiellon kautta. (Manunen 2014: 21.)

Käyttötavan 3 kohdalla Auslanissa päänpudistuksen sijainti vaihtelee kielteisen viittoman si- jainnin mukaan. Päänpu- distus voidaan tuottaa koko lauseen ajan (10), vain kielteisen viittoman kohdalla (11), vain predikaatin kohdalla (12) tai se voi levitä objektin tai subjektin kohdalle (13). Myös itävaltalaisessa viittomakielessä päänpudistus voidaan tuottaa koko kielteisen viittoman sisäl- tämään lauseen ajan tai predikaatin ja kielteisen viittoman kohdalla. Kaiken kaikkiaan päänpudistuk- sen laajuus vaihtelee myös jälkimmäisessä kielessä, mutta sitä käytetään usein yhdessä kielteisen viittoman kanssa. (Lackner 2017: 109, 112–113.)

(10)

PP
 PRO^{→3} SIGN NOTHING
 'They don't sign.'
 [suom. 'He eivät viito.']

(Johnston käsikirjoitus: 22; 51)

(11)

PP

COMEDY PP NOTHING WELL
 'I even don't [reply] *comedy*.' (lit: 'Comedy no not, well/eh.')

[suom. 'En edes [pidä] komediasta. (tark: 'Komediala ei en, noh.')

(Johnston käsikirjoitus: 22; 53)

(12)

PP

WANT RISK PRO^{→3}
 'I don't want to risk that.'

[suom. 'En halua riskeerata sitä.')

(Johnston käsikirjoitus: 22; 54)

(13)

PP

BECAUSE DET TEACHER NOT UNDERSTAND SIGN
 'because the teachers don't understand sign language.'

[suom. 'koska opettajat eivät ymmärrä viittomakieltä.')

(Johnston käsikirjoitus: 23; 56)

Suomalaisessa viittomakielessä on havaittu, että päänpudistus tuotetaan joko koko lauseen ajan (poikkeuksena topikaalirakenne) tai kielteisen viittoman kanssa. Päänpudistuksen on ehdotettu jatkuvan aina lauseen loppuun, vaikka sen kanssa tuotetun kielteisen viittoman jälkeen esiintyisikin muita viittomia. (Savolainen 2006: 294–295.)

Johnston kritisoi syntaktisiin sääntöihin perustuvaa lähestymistapaa päänpudistuksen sijainnin tutkimuksessa, sillä hän näkee erilaiset laajuudet *todennäköisyyksinä* sen sijaan, että keskityttäisiin selvittämään mahdottomia päänpudistuksen laajenemisia. Myös korpukseen perustumattomien päänpudistusten tutkimusten taustat ovat hänen mielestään liian epäselvät varmojen johtopäätösten tekemisen kannalta. (Johnston käsikirjoitus: 23; ks. Zeshan 2004; Zeshan 2006; Oomen & Pfau 2017.)

Auslanissa havaittiin käyttötavan 4 kohdalla samanlaista päänpudistuksen käyttöä kuin Kendonin esimerkissä (5). Esimerkissä (14) viittoja ilmaisee lisämerkityksen päänpudistuksen avulla, joka hylkää ilmaisun muuten myönteisen merkityksen. Päänpudistus kattaa koko lauseen.

(14)

PP

PRO^{→3} HIDE PROBLEM LOC[→]=DSL(B):VERTICAL-BARRIER
 'They hide the problem out of view (**the doctors shouldn't do this**).'

[suom. 'He piilottavat ongelman näkyvistä (**lääkäreiden ei pitäisi tehdä sitä**).']

(Johnston käsikirjoitus: 17; 41)

Myös Auslanissa lauseen piilokielto (käyttötapa 5) tuodaan esiin päänpuhiduksen avulla tämän käyttötyypin tilanteissa. Esimerkistä (15) voidaan havaita, että päänpuhidus kohdistuu nimenomaan lauseeseen 'SEEM HEARING PERSON', jonka merkitys kontekstissa on kielteinen. Päänpuhidus tuo siis lauseelle merkityksen 'he eivät kuitenkaan ole kuulevia'.

(15)

PP

DEAF=PRO^{→3}, PRO^{→3} DEAF. SEEM HEARING PERSON WITH NOT HANDICAP.
 'As for first seeing a deaf person, you'd be surprised to learn they are deaf just by looking at them because they seem to be like a hearing person (**but they are not, they are deaf**) with no disability.'
 [suom. 'Ensinnäkin, kun näet kuuron ihmisen, voit yllättyä ensinäkemältä kun saat tietää että he ovat kuuroja, koska he näyttävät kuulevilta (**mutta he eivät ole, he ovat kuuroja**) ilman vammoja.']

(Johnston käsikirjoitus: 17; 42)

Johnston on tarkastellut myös käyttötavan 6 päänpuhiduksen käyttöä Auslanissa. Esimerkissä (16) viittoja ilmaisee poikkeuksettoman väitteen, jonka mukaan paikalla olleet kaksi henkilöä olivat ehdottomasti vanhimpia. Päänpuhidus kohdistuu viittomaan BOTH, joka voidaan tulkita kantavan merkitystä 'ei kukaan muu kuin he molemmat'.

(16)

PP

BOTH OLD FS:OF ALL WELL.
 '(No you cannot deny that) the two of them were **certainly** the oldest of anyone there, **absolutely**.'
 [suom. '(Ei, et voi kieltää että) he kaksi olivat **kyllä** vanhimmat kaikista siellä, **ehdottomasti**.']

(Johnston käsikirjoitus: 17; 43)

Auslanin käyttötavan 7 esimerkkitapaus (17) on lauseesta, jossa viittoja kuvaa päänpuhiduksen avulla omaa voimakasta tunnettansa koskien kuuron lapsen saamista. Päänpuhidus tuotetaan koko lauseen ajan, mutta päänpuhidus korostaa viittomaa WONDERFUL. Kuten suomennoksessa, lauseen merkitystä voidaan kuvata muodossa 'mikään ei olisi niin mahtavaa'.

(17)

PP

BUT REAL PRO^{→1} LOVE DEAF CHILD WELL WONDERFUL
 'But really I'd love to have a deaf child, gosh, (**nothing would be so**) wonderful.'
 [suom. 'Mutta minä todella haluaisin saada kuuron lapsen, huh, (**mikään ei olisi niin**) mahtavaa.']

(Johnston käsikirjoitus: 17; 44)

Käyttötavan 8 korjaus voi tapahtua Kendonin esimerkistä (9) poikkeavana itsenäisenä päänpuhiduksena, kuten tässä Johnstonin Auslanin esimerkissä (18). Korjaus tapahtuu välittömästi vir-

heellisen ilmaisuuden jälkeen, ja korjausta kuvaavan päänpuhdistuksen jälkeen seuraa korjattu ilmaisu. Samanlainen esimerkki on esitetty myös Lacknerin (2017: 120) itävaltalaisen viittomakielen tutkimuksessa.

(18)

PP
DISAPPEAR DOG PP FROG DISAPPEAR
'The dog, oops (**no, not dog**), the frog disappeared.*
[suom. 'Koira, hups (**ei, ei koira**), sammakko katosi.']

(Johnston käsikirjoitus: 17; 45)

Kaikkia kahdeksaa puhuttujen kielten käyttötapaa löytyi siis myös Auslanista. Johnstonin korpustutkimuksessa selvisi, että aiemmin mainittujen Kendonin kahdeksan käyttötavan lisäksi viittomakieltä voi koskea kaksi muuta käyttötapaan liittyvää säännönmukaisuutta (Johnston käsikirjoitus: 8, 17). Taulukossa 2 on kuvattu viittomakieliset päänpuhdistuksen käyttötavat Johnstonin esimerkkien käännösten kanssa. Myös näitä käyttötapoja yhdisti Kendonin mainitsema kielteinen teema (Johnston käsikirjoitus: 8, 17).

Taulukko 2. Johnstonin (käsikirjoitus: 8, 17) tunnistamat kaksi viittomakielistä päänpuhdistuksen käyttötapaa. (suom. Janne Puhto)

Käyttötapa	Kuvaus	Esimerkkilause
9	lauseen muuttaminen kieliopillisesti kielteiseksi	PP SEE CLIFF FS:CLIFF '(The dog) didn't see the cliff edge.' (18) [suom. '(Koira) ei nähnyt kallion reunamaa.']
10	kontrastin luominen (osoittaa kontrastiivisen lauseen)	PP PEOPLE ONLY TWO DSM(2):TWO-PEOPLE-APPROACH ' but this time only two people come.' (46) [suom. 'Mutta tällä kertaa ainoastaan kaksi ihmistä tuli.']

Alla on kuvattu tarkemmin nämä kaksi viittomakielelle ominaista päänpuhdistustyyppiä esimerkkeineen. Vain viittomakielelle ominaisia päänpuhdistustyyppijä ei esiinny tutkimustulosten perusteella puhutuissa kielissä.

Käyttötapa 9 (lauseen muuttaminen kieliopillisesti kielteiseksi)

Kokonaislaskennassa käyttötavan 9 päänpuhdistus yksin tekee lauseen kieliopillisesti kielteiseksi. Tämä käyttötapa eroaa tyyppin 3 käyttötavasta siten, että käyttötavassa 9 samanaikainen manuaali-

nen ilmaisu ei sisällä kieltoa itsessään vaan kielto ilmaistaan päänpudistuksella. Päänpudistusta ei siis käytetä tässä tapauksessa manuaalisen kieltoviittoman rinnalla, koska sitä ei ole lauseessa lainkaan. Tilanne on eri kuin puhutuissa kielissä, joissa päänpudistusta käytetään tämän tyyppin lauseissa verbaalisen kieltoilmaisun tai sen modifioiman ilmaisun rinnalla (Kendon 2002: 162).

Käyttötavan 9 päänpudistus eroaa myös käyttötavan 4 päänpudistuksesta siten, että päänpudistus muuttaa koko lauseen merkityksen kielteiseksi ensimmäisessä ja tuo vain lisämerkitystä jälkimmäisessä. Ero näiden kahden välillä ei ole suuri, mutta kieliopillisesta näkökulmasta tarkoitetaan kahta täysin erilaista päänpudistustyyppiä.

Esimerkissä (19) on myönteinen lause, jonka päänpudistus muuttaa merkitykseltään kielteiseksi. Manuaalinen kielto ei tässä tapauksessa ole välttämätön lauseen merkityksen muuttumisen kannalta. Johnstonin mukaan tämäntyyppistä käyttötapaa ei löydy sellaisenaan puhutuista kielistä (Johnston käsikirjoitus: 8). Samanlaista, vain päänpudistuksella tapahtuvaa kieltoa on havaittu myös suomalaisessa ja itävaltalaisessa viittomakielessä (Savolainen 2006: 295; Lackner 2017: 111).

(19)

PP
 SEE CLIFF FS:CLIFF
 '(The dog) didn't see the cliff edge.'
 [suom. '(Koiraa) ei nähnyt kallion reunaa.']

(Johnston käsikirjoitus: 8; 18)

Johnston ottaa tutkimuksessaan esiin myös toisen esimerkin käyttötapaan 9 liittyen (20). Auslanissa toiseksi yleisin viittoma WELL ei kanna itsessään kielteistä merkitystä, mutta sellaisenaan yhdessä päänpudistuksen kanssa se katsotaan pelkän päänpudistuksen kautta itsenäiseksi kielteiseksi ilmaisuksi WELL+PP. WELL kuitenkin monesti ilmaistaan samassa lauseessa kielteisen manuaalisen viittoman kanssa, jolloin se ei edusta itsenäistä kielteistä ilmaisua. Tämän vuoksi sen yhdistäminen päänpudistukseen on harvinaista Auslanissa. (Johnston käsikirjoitus: 9, 14.)

(20)

PP
 FS: BUT SAME PRO^{→1} = PRO^{→3} WELL
 'But they are not like me' (lit: 'But similar me [and] them well-no.)
 [suom. 'Mutta he eivät ole niin kuin minä.' (tark: Mutta samanlainen minä [ja] he no-ei.)]

(Johnston käsikirjoitus: 11; 32)

Esimerkistä (20) voidaan nähdä, kuinka päänpudistus itsessään kohdistuu vain viittoman WELL kohdalle. Lauseessa ei ole muita kielteisiä viittomia, joten päänpudistus muuttaa koko lau-

seen merkityksen kielteiseksi. Itävaltalaisessa viittomakielessä lauseen kieltävä päänpudistus voidaan myös tuottaa vasta lauseen jälkeen (Lackner 2017: 109).

Päänpudistustyyppin 9 sijainti lauseessa voi siis vaihdella koko lauseen mittaisesta päänpudistuksesta yksittäisen viittoman kohdalla sijaitsevaan päänpudistukseen. Tämän käytötavan päänpudistuksia on löydetty Auslanista kuitenkin vain vähän. Johnstonin tutkimuksessa 1,6% aineiston kieltoa sisältäneistä lauseista sisälsi pelkästään päänpudistuksen kautta tuotetun kiellon (Johnston käsikirjoitus: 19).

Käyttötapa 10 (kontrastin luominen eli kontrastiivisen lauseen osoittaminen)

Päänpudistuksen käyttötapa 10 osoittaa kontrastiivisen lauseen. Syntaksin ilmiönä kontrastiiviset lauseet ovat osa kompleksisia lauseita. Kontrastiiviset lauseet syntyvät, kun ”yksinkertaisia lauseita tai niiden osia yhdistellään upottamalla ja rinnastamalla.” (Karlsson 1998, 121). Toisin sanoen yksinkertaisten lauseiden välillä ei viittomakielessä välttämättä tarvitse tämän määritelmän mukaan olla varsinaista yhdistävää manuaalista ilmaisu. Suomalaisessa viittomakielessä kontrastiivinen lause voidaan tuottaa joko *juxtaposition* kautta eli asyndeettisesti ilman konjunktiota, tai syndeettisesti konjunktion avulla. Konjunktion kanssa tuotettava syndeettinen ilmaisu on yleisempi eli lauseessa käytetään yleisesti viittomaa MUTTA. (Jantunen 2016: 226.)

Pään liikkeiden yleisellä tasolla kontrastiivisuutta on huomattu viittomakielen tutkimuksessa jo aiemmin. Sandlerin (1999a; 1999b) mukaan päänliikkeiden on mahdollista erotella syntaktisia ja tekstuaalisia kokonaisuuksia, joihin myös kontrastiivinen lause kuuluu. Päänliikettä lauseiden rajoilla on havaittu myös suomalaisen viittomakielen kontrastiivisissa lauseissa, mutta ei päänpudistuksena vaan pään taaksepäin vetona tai työntönä (Jantunen 2016: 232). Myöhemmin Lackner (2017: 121–125) on tutkinut samaa ilmiötä itävaltalaisen viittomakielen osalta, ja havainnut päänpudistuksen olevan osa kontrastiivista ilmaisu. Australialaisessa viittomakielessä päänpudistus toimii myös kontrastiivisen lauseen osoittajana (21).

(21)

PP
PEOPLE ONLY ' TWO DSM(2):TWO-PEOPLE-APPROACH
'but this time only two people come.'
[suom. 'mutta tällä kertaa vain kaksi ihmistä tuli.']

(Johnston käsikirjoitus: 17; 46)

Esimerkissä (21) voidaan havaita päänpudistuksen tärkeys kontrastiivisuuden määrittelyssä, vaikka edeltävää lausetta Johnston ei mainitsekaan. Ilman päänpudistusta lauseen alkuosa olisi vain yleinen maininta, mutta päänpudistus tekee siinä kuvatussa tilanteesta ainutkertaisen yhdessä viit-

toman ONLY kanssa. Kontrastiivinen ensimmäisen osa lausetta, jossa päänpudistus kohdistuu viittomiin PEOPLE ja ONLY on lihavoitu käännöstekstiin.

Edellä kuvatut kymmenen päänpudistuksen käyttötapaa ovat tarkkarajaisia, mutta kuten tutkimuksessa yleensä, kaikki käyttötavat eivät välttämättä tarkennu semanttisen variaation vuoksi mihinkään esitellyistä teorioista (Johnston käsikirjoitus: 26). Tämän vuoksi esimerkiksi Kendon (2002: 180) mainitsee esittelemiensä käyttötapojen olevan kaikkea muuta kuin kaiken kattava analyysi päänpudistuksesta. Se ei ollut hänen tavoitteensakaan, sillä hänen mukaansa tärkein tavoite oli osoittaa, että päänpudistus ei ole vain sanallisen ilmaisun vastine. Päänpudistusta voidaan siis käyttää itsenäisesti kuten mitä tahansa kielellistä ilmaisua. (mp.)

3 METODOLOGIA JA AINEISTO

3.1 Tutkimusongelma ja tutkimuskysymykset

Tutkielma luo kuvausta päänpudistuksen käyttötavoista ja niiden määristä suomalaisessa viittomakielessä korpusaineiston pohjalta. Teoreettista näkemystä ohjaa vahvasti Kendonin (2002) teoria päänpudistuksen kahdeksasta käyttötavasta sekä kahdesta Johnstonin käsikirjoitus viittomakieleen sovellettavasta lisäkäyttötavasta. Tutkimuskysymykset ovat:

1. Mitä päänpudistustyyppinä esiintyy aineistossa?
2. Paljonko aineistosta löytyvillä päänpudistustyypeillä on esiintymiä?

Ensimmäiseen tutkimuskysymykseen vastataan aineiston annotaation kautta tehdyn päänpudistusten luokittelun perusteella. Toiseen tutkimuskysymykseen vastataan luokiteltujen päänpudistusten esiintymien frekvenssien mukaan. Luvussa 3.4 on kuvattu yksityiskohtaisesti aineistoanalyysin eteneminen.

Tutkielma noudattaa deskriptiivisenä tutkimuksena sekä laadullisen että frekvenssipohjaisen tutkimuksen periaatteita. Tulosten esittelyssä on esitetty esimerkkejä päänpudistuksen käyttötavoista suomalaisessa viittomakielessä. Tutkielman aineistossa esiintyvistä päänpudistuksista tehdään tarkka kuvaus, jota voidaan hyödyntää tulevaisuudessa viittomakielen tutkimuksessa.

3.2 Aineisto

Viittomakielten tutkimus on lähes kokonaan riippuvainen kerätystä videomateriaalista, jota on onneksi käytössämme enemmän tänä päivänä kuin viittomakielisen tutkimuksen alkuaikoina. Suomalaisen viittomakielen tutkimuksen käyttöön on vuodesta 2013 alkaen kerätty ja käsitelty Jyväskylän yliopistossa CFINSL-korpusta. Tämän tutkielman tulokset perustuvat kyseisen korpuksen tehtävän 6 pareittain vapaasti tuotettuun viittomakieliseen keskustelumateriaaliin, joka sisältää päänpudistuksia (Salonen ym. 2016: 180). Aineistossa on yhteensä 12 iältään 20–60-vuotiasta natiiviviittomajaa.

Keskustelujen pituus vaihtelee vajaasta neljästä minuutista reiluun 21 minuuttiin. Kokonaisuudessaan materiaalia on yli tunti eli tarkalleen 63 minuuttia ja 6 sekuntia. Viitot saivat etukäteen

aiheen (kuurojen maailma), josta he kertoivat omia muistojaan ja ajatuksiaan (Salonen ym. 2016: 180). Aineisto oli valmiiksi *raaka-annotoitu* eli esiintymät oli merkitty viittomien glosseilla *riveille* (engl. *tiers*) kunkin viittoman alusta sen loppuun. Koko aineisto oli myös käännetty suomen kielelle omalle rivilleen. Tässä käänösprosessissa on pyritty tasapainoilemaan rakenteellisen ja idiomaattisen käänöksen välillä (Pippuri 2015: 31). Tutkimuskysymysten vastausten kannalta oleellisesta annotaatiosta luvussa 3.4.

Koska aineistona on korpus ja teoreettisena viitekehystenä muiden kielten aikaisempi tutkimus, on teoreettinen lähestymiskulma vertaileva. Tavoitteena on siis soveltaa käyttötapaluokittelua suomalaisen viittomakielen korpusaineistoon ja verrata tuloksia sovellettuun teoriaan.

Aineiston ja tutkimuslupien saamisen jälkeen valittiin tutkimuskysymyksille sopivat menetelmät. Aineiston analyysin kannalta olikin tärkeää jo alussa valita, millaista tietoa halutaan kerätä ja miten se luokitellaan analyysiohjelmistoon (ks. luku 3.4). Tutkielman aineistoanalyysi keskittyy päänpudistusten funktioihin sekä käyttötyyppien esiintymien määriin. Tärkeä osa-alue ovat päänpudistusten merkitysten tulkintaan liittyvät teemat.

3.3 Tutkimuskohteen rajaus

Päänpudistusta tutkitaan tässä tutkielmassa sen prototyyppisen muodon määritelmää ja muoto-merkityssuhdetta mukailien (ks. luku 2.2). Liikkeen ominaisuuksiin ei siis kiinnitetä tarkempaa huomiota: voimakkuusasteet, toiston määrä tai suhde muuhun ei-manuaalisuuteen eivät vaikuttaneet päänpudistusten luokitteluun. Toisin sanoen pään edestakainen rotaatioliike määritellään aina päänpudistukseksi, liikkuiapa muu keho sen mukana tai ei. Päänpudistuksen alku- ja loppukohtia havainnoidaan pelkän visuaalisen arvion mukaan. Vuorovaikutuksessa pääpaino on silmin havaittavilla liikkeillä, joten tutkielmassa keskitytään niihin.

Päänpudistusta ei myöskään määritellä etukäteen yksinkertaista *ei*-kieltoa ilmaisevaksi ei-manuaaliseksi ilmaisuksi, vaan sille nähdään muitakin mahdollisia käyttötapoja. Päänpudistusta tarkastellaan kuitenkin sen muodon ja merkityksen perusteella. Päänpudistusten luokittelussa tulkinat tehdään mahdollisimman yhdenmukaisesti ja viittomakielelle ominaiset piirteet kuten kieppi huomioidaan näissä tulkinnoissa. Kaiken fokuksena on päänpudistuksen funktio.

Luvuissa 2.2.1 ja 2.2.2 mainituista käyttötapateorioista koostettua teoreettista viitekehystä käytetään sellaisenaan tutkielman päänpudistusten esiintymien luokittelussa. Tutkielman tulososiossa esitetään joitain näitä esiteltyjä teorioita tukevia tai niistä poikkeavia esimerkkejä aineiston pohjalta.

Kaikenlaisten vuorovaikutuksellisten päänpudistusten joukosta keskitytään tutkimaan ainoastaan kulloinkin *aktiivisen* eli viittovan osallistujan ilmaisujen kanssa päällekkäisiä päänpudistuksia tai päänpudistuksia, jotka ovat käyttötavan 1 mukaan itsenäisiä ei-manuaalisia ilmaisuja. Näitä päänpudistuksia on koko päänpudistusten määrästä (N=646) yhteensä 514 kappaletta. Syy rajaukseen on yksinkertainen: muut passiivisen osallistujan päänpudistukset ovat ainoastaan myötäileviä tai ihmetystä ilmaisevia kommentteja aktiivisen osallistujan ilmaisuihin. Vaikka Kendon (2002: 168–169) onkin ottanut esille tutkimuksessaan myös tällaisia passiivisen osapuolen kommentteja, niiden luokitteluun ei tässä tutkielmassa keskitytä.

Analyysistä jätetään pois yksisuuntaiset pään käännöt, joissa pään orientaatio vaihtuu vain yhteen suuntaan palaamatta välittömästi takaisin alkuperäiseen orientaatioon. Näitä liikkeitä ei luokitella päänpudistuksiksi. Dialogiseen vuorovaikutustilanteeseen ne saattavat toki jollain tasolla vaikuttaa, mutta sen suhteen pään kääntöliikkeitä on tutkittava erikseen vuorovaikutuksen näkökulmasta. Sen sijaan päänpudistusliikkeet haastattelijaan päin luokitellaan aineistossa osaksi päänpudistuksia.

Käyttötavan 3 päänpudistusten luokassa esiintyvät kielteiset ilmaisut (Liite 1) määritellään tässä tutkielmassa kielteisen merkityksen sisältäväksi viittomakieliseksi ilmaisuksi, johon kuuluvat kielteisen funktion sisältämiksi tulkittavat viittomat ja suomenkieliset kielteiset ilmaisut ilman tuotettua ääntä. Kieltoviittomien joukosta jätetään pois viittoma EI, jonka kanssa esiintyneet päänpudistukset luokitellaan käyttötavan 2 päänpudistuksiksi.

Kielteisten ilmaisujen funktion ja foneettisten eroavaisuuksien määrittely voi olla haastavaa. Funktion näkökulmasta ilmaisut voidaan helposti liittää suomenkieliseen käänkösvastineeseen, mutta kaiken keskiössä on kuitenkin aina viittomakielelle ominainen muoto, merkitys ja konteksti. Tätä periaatetta noudatetaan myös tässä tutkielmassa kielteisten ilmaisujen määrittämisessä. Tutkielmassa kielteisten viittomien raaka-annotaatioita muutettiin, ja yhdenmukaisuuden vuoksi ne yhdistettiin Liitteen 1 taulukkoon Finnish Sign Bank -korpusleksikon Viittomakielen keskuksen tietokannan vastineiden kanssa.

3.4 Annotointi ja aineistoanalyysi

Lingvistisen analyysi perustuu nykyään viittomakielissä pitkälti käytettyyn analysointiohjelmaan. Viittomakieltä tuotetaan visuaalisesti, jolloin tutkielmani kannalta oleellisten pään liikkeiden analysointi vaatii visuaalisen informaation merkintätapaa tukevan analysointiohjelman. Tähän tarkoitukseen valittu ELAN-ohjelma (URL: <https://tla.mpi.nl/tools/tla-tools/elan/>) on toimivin tämänhet-

kisistä, sillä sen avulla voidaan nähdä samanaikaisesti molemmat keskustelijoiden videot sekä heidän puheenvuoroistaan tehdyt käännökset ja viittomien annotaatiot (Crasborn & Sloetjes 2008: 39). Lisäksi erillistä analysointiohjelmaa tai -menetelmää ei tarvita, sillä näiden merkintöjen haku ja analysointi on mahdollista suoraan ELAN-ohjelmalla (mts. 41).

Annotointi toteutetaan tutkimuskysymysten sekä teoreettisten viitekehysten perusteella. Kullakin viittojalla on ohjelmassa seuraavat rivit: *Glossi* (viittomien glossatut vastineet), *Käännös* (lause-tason raakakäännös), *Huomioita* (kääntäjien huomioita käänöksistä) sekä *Päänpu-distus*, jota käytetään tämän tutkielman tutkimuskysymyksiin vastaamiseen.

Ensimmäisellä kierroksella riville (*Päänpu-distus_x*) merkitään päänpudistusten esiintymät. Rivien nimissä kirjain *x* korvataan osallistujan tutkimustarkoitukseen nimetyllä kirjaimella (A-L) analyysin sisäistä erottelua varten. Tutkielman tulosten tai päätelmien kannalta tällä erottelulla ei kuitenkaan ole merkitystä.

Mahdolliset tarkennukset kirjoitetaan suoraan annotaatoriveille. Näitä tarkennuksia ovat päänpudistuksen poikkeava kesto tai laatu (*esim. Päänpu-distus (pieni)*) sekä päänpudistuksen funktio, mikäli se on jo tässä vaiheessa havaittavissa selkeästi. Epäselvät tapaukset kirjataan joko käyttäen kysymysmerkkiä (?) tai kirjoittaen suomenkielisiä oletuksia funktiosta. Nämä tapaukset tutkitaan erikseen toisella läpikäynnillä, jota ennen kaikki passiivisen osallistujan päänpudistusten annotaatiot poistetaan. Näin voidaan keskittyä vain kulloinkin aktiivisen osallistujan päänpudistuksiin.

Kaikki aktiivisen osallistujan päänpudistusten esiintymät luokitellaan Kendonin (2002) ja Johnstonin käsikirjoitus käyttötapaluokittelujen mukaisesti (ks. Luvut 2.2.1 ja 2.2.2). Tässä annotoinnissa käytetään yksinkertaisesti kymmenen käyttötavan mukaisia numeroita (1-10). Muut kuin luokitteluun sopivat käyttötavat tai epäselvät tapaukset annotoidaan muotoon ?. Kuviossa 3 kuvataan esimerkki päänpudistuksen annotaatiosta toisella kierroksella. Siitä on nähtävissä, että päänpudistusriveillä annotaatio on muutettu muotoon 8, joka tarkoittaa luvussa 2.2.1 mainittua käyttötapaa 8.

Nr	Annotation	Begin Time	End Time	Duration
1	Päänpuhdistus (pieni)	00:00:50.844	00:00:51.363	00:00:00.519
2	Päänpuhdistus (pieni)	00:01:08.919	00:01:09.167	00:00:00.248
3	Päänpuhdistus (pieni)	00:01:11.445	00:01:11.881	00:00:00.436
4	Päänpuhdistus (pieni)	00:01:12.398	00:01:12.818	00:00:00.420
5	Päänpuhdistus (suuri) osana kuvaavaa toimintaa	00:01:41.088	00:01:43.981	00:00:02.893
6	Päänpuhdistus (suuri) osana kuvaavaa toimintaa	00:01:49.498	00:01:50.769	00:00:01.271
7	Päänpuhdistus ennakoivaa seuraavaan viittoman liikettä	00:01:54.468	00:01:54.884	00:00:00.416
8	s	00:02:03.114	00:02:03.645	00:00:00.531
9	Päänpuhdistus	00:02:06.720	00:02:07.080	00:00:00.360
10	Päänpuhdistus (epäselvä)	00:02:20.333	00:02:20.737	00:00:00.404
11	Päänpuhdistus (kevyt?)	00:02:59.525	00:03:00.349	00:00:00.824

Kuvio 3. Päänpuhdistusten annotaatio toisella kierroksella.

Kun kaikki päänpuhdistukset on luokiteltu, tehdään kustakin päänpuhdistustyyppistä frekvenssi-pohjainen analyysi ELAN-ohjelman analysointityökalulla. Sen avulla voidaan tutkia monen eri tiedoston annotaatorivien esiintymiä tilastollisessa muodossa. Annotaatiot on luokiteltu tilastoissa tyypeittäin, jolloin kunkin käyttötavan määrät ovat suoraan nähtävissä (ks. Kuvio 4). Koska tilastoissa näkyy myös kaikki käytetyt päänpuhdistustyyppit, sen avulla voidaan vastata molempiin tutkimuskysymyksiin.

Annotations	Tiers	Tier Type	Participant	Annotator	Language	Occurrenc...	Minimal ...	Maximal D...	Average ...	Median D...	Total An...	Latency
Päänpuhdistus_B	1					3	0.289	0.48	0.4	0.431	1.2	149.093
Päänpuhdistus_C	1					2	0.761	0.846	0.803	0.803	1.607	100.855
Päänpuhdistus_E	1					2	0.254	0.343	0.299	0.298	0.597	364.389
Päänpuhdistus_F	1					1	0.84	0.84	0.84	0.84	0.84	525.093
Päänpuhdistus_H	1					4	0.42	1.68	0.99	0.931	3.962	493.129
Päänpuhdistus_I	1					2	0.89	1.803	1.347	1.346	2.693	84.576
Päänpuhdistus_J	1					5	0.317	2.24	0.888	0.587	4.442	262.76
Päänpuhdistus_D	10					1	0.504	0.504	0.504	0.504	0.504	294.142
Päänpuhdistus_E	10					3	0.426	0.588	0.49	0.457	1.471	362.992
Päänpuhdistus_F	10					4	0.352	0.781	0.464	0.361	1.855	249.331
Päänpuhdistus_G	10					6	0.332	1.138	0.636	0.596	3.818	579.589
Päänpuhdistus_H	10					2	0.422	0.451	0.437	0.436	0.873	174.146
Päänpuhdistus_I	10					2	0.37	0.418	0.394	0.394	0.788	166.509
Päänpuhdistus_J	10					2	0.279	0.673	0.476	0.476	0.952	206.744
Päänpuhdistus_C	2					1	0.451	0.451	0.451	0.451	0.451	127.75
Päänpuhdistus_D	2					2	0.22	0.452	0.336	0.336	0.672	250.967
Päänpuhdistus_E	2					1	0.49	0.49	0.49	0.49	0.49	364.643
Päänpuhdistus_F	2					2	0.604	0.867	0.735	0.735	1.471	525.933
Päänpuhdistus_G	2					4	0.246	1.083	0.828	0.991	3.311	916.345
Päänpuhdistus_H	2					2	0.614	1.028	0.821	0.821	1.642	118.103
Päänpuhdistus_J	2					1	0.509	0.509	0.509	0.509	0.509	357.014
Päänpuhdistus_A	2					4	0.248	0.426	0.377	0.412	1.508	69.010

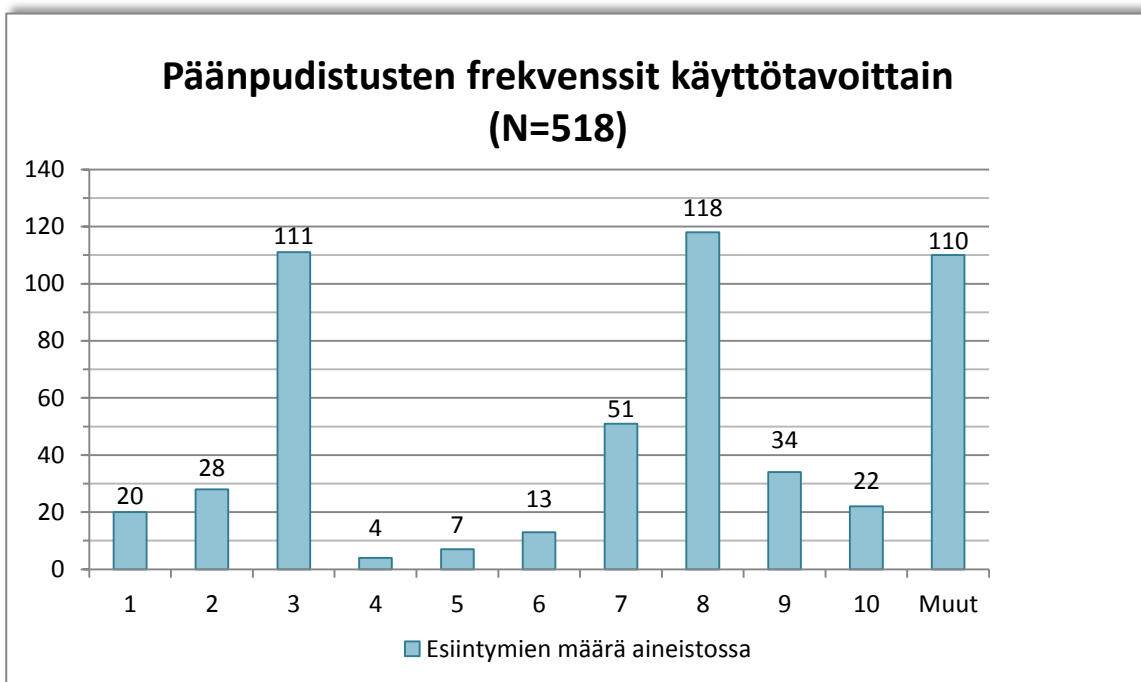
Kuvio 4. Annotaatorivien tilastollinen koostaminen ELAN-ohjelmalla.

Kuviossa 4 on huomattavissa myös muita tietoja kuten minimi ja maksimit annotaatioiden pituuksista. Näitä tietoja ei kuitenkaan koota tai analysoida tutkielmaa varten. Tilastoista kerätään ainoastaan seuraavat tiedot: rivi, jolle annotaatio on luotu, annotaation nimi sekä annotaatioiden esiintymien määrä. Nämä tiedot kootaan Excel-ohjelmaan ja ryhmiteltiin luokkakohtaisen analyysin tuottamiseksi. Tätä kautta myös kokoavien kaavioiden luominen on helpompaa.

4 TULOKSET

Ensimmäisen tutkimuskysymyksen tavoitteena oli selvittää, mitä päänpudistuksen käyttötapoja esiintyy suomalaisessa viittomakielessä. Aineiston päänpudistusten analyysissä selvisi, että suomalaisesta viittomakielestä löytyy *kaikkia* kymmentä taulukoissa 1 ja 2 mainittuja käyttötyyppejä. Käyttötavat ovat: 1) *kieltoilmaisu sellaisenaan*, 2) *yhdessä EI-viittoman kanssa*, 3) *kieltoilmaisun aikana*, 4) *viittomien lisäksi tuomaan lisämerkitystä* 5) *kielteisen merkityksen sisällyttäminen samanaikaiseen viittomiseen*, 6) *poikkeukseton toteamus*, 7) *superlatiivi tai tehostettu ilmaisu* sekä 8) *meta-kommentti omaan viittomiseen*. Pelkästään viittomakieliset käyttötavat ovat: 9) *lauseen muuttaminen kieliopillisesti kielteiseksi* ja 10) *kontrastiivisen lauseen osoittaminen*. Kaikki aineiston päänpudistukset eivät kuitenkaan sopineet edeltä määrättyihin luokkiin. Näitä ”luokittelemattomia” päänpudistuksia oli yhteensä yli viidennes aineiston päänpudistuksista.

Toisen tutkimuskysymyksen tavoite oli kuvata näiden käyttötapojen frekvenssejä käyttötyypeittäin. Päänpudistustyyppien jakaumassa oli havaittavissa selkeitä painotuksia. Eniten esiintymiä oli käyttötyypeillä 3 ja 8, joita esiintyi kaikilla osallistujilla sekä päänpudistuksilla, jotka eivät kuuluneet mihinkään mainittuun luokkaan. Vähiten esiintymiä oli käyttötyypeillä 4 ja 5. Päänpudistusten frekvenssijakauma on koottu kuvioon 5, jossa määriteltyjen käyttötapojen 1–10 ulkopuoliset päänpudistukset on merkitty kohtaan Muut.

Kuvio 5. Päänpudistusten frekvenssit aineistossa. Käyttötapojen 1–10 määritelmien ulkopuoliset päänpudistukset kohdassa *Muut*.

Kaikkia päänpudistusten esiintymiä lauseissa ei voitu yhdistää vain yhteen luokkaan. Nämä moniselitteiset päänpudistustyypit kasvattavat kokonaismäärää neljällä päänpudistuksella, sillä ne on luokiteltu moneen luokkaan samanaikaisesti (ks. luku 5.2). Todellinen kokonaismäärä aineistossa on siis 514 päänpudistusta. Reilun tunnin aineistossa tuotettiin päänpudistus siis keskimäärin noin 7 sekunnin välein.

Yksityiskohtaisemmat tulokset esitetään alla. Kunkin käyttötavan kohdalla on mainittu selkeämmän ulkoasun saavuttamiseksi kyseisen käyttötavan frekvenssi aineistossa. Luokittelun ulkopuolisia päänpudistuksia kuvataan lisäksi lyhyesti luvussa 4.2.

4.1 Päänpudistuksen käyttötavat suomalaisessa viittomakielessä

Aineistoanalyysin tulosten perusteella suomalaisesta viittomakielestä löytyy siis kaikkia kymmentä määriteltyä päänpudistustyyppiä. Alla on kuvattu käyttötyypeittäin päänpudistusten esiintymistä aineistossa, tarkempia luokitteluun vaikuttavia tekijöitä sekä muutamia aineistosta poimittuja esimerkkilauseita. Näitä on myös pohdittu kriittisesti suhteessa aiempaan tutkimustietoon.

4.1.1 Käyttötapa 1: kieltoilmaisu sellaisenaan

Päänpudistusta käytettiin aineistossa käyttötavan 1 mukaisena itsenäisenä kielteisenä vastauksena yhteensä 20 ilmaisussa, ja sitä seurasi joissain tapauksissa manuaalinen jatkoilmaisu. Esimerkissä (22) viittoja B vastaa haastattelijan kysymykseen esiintymiskokemuksesta kielteisesti päänpudistuksen avulla, jota seuraa vahvistava kielteinen viitottu ilmaisu ilman päänpudistusta. Päänpudistusliike siis pysähtyy ennen sitä seuraavan kielteisen viitotun lauseen alkua.

(22)

_____ PP
 OS-1 SANOA+JO ÄSKEN EI(O_ylös) EI-KOSKAAN
 '[Ei] Minä sanoin jo äsken, että en koskaan (ole ollut esiintymässä)...'

CFINSL2013_004_06, 00:02:29

Kuten esimerkistä (22) on havaittavissa, pelkkä päänpudistus lauseen alussa voi raivata suomalaisessa viittomakielessä tietä sitä seuraavalle ilmaisulle. Kendonin mukaan pelkän päänpudistuksen avulla tuotettu kielteinen vastaus voi myös olla puhutuissa kielissä luonteeltaan vähemmän suora kuin täysimittainen vastaus, ja siten välttää tilanteen eskaloitumista (Kendon 2002: 155–156).

Tämä on mahdollista myös suomalaisessa viittomakielessä edellä mainitun esimerkin perusteella, sillä päänpudistus voidaan tulkita kontekstissaan vähemmän suoraksi ilman manuaalista kielteistä viittomaa.

Päänpudistusta esiintyi myös konstruoidun toiminnan kanssa. Esimerkissä (23) on kuvattu tilanne, jossa viittoja C kertoo äitinsä vastauksesta koulun vaatimukseen oppilaan läsnäolopakosta. Tässä tapauksessa on havaittavissa päällekkäisyyttä konstruoidun toiminnan päänpudistuksen kanssa, sillä viittoja konstruoi äitinsä aikaisemmin tapahtuneen päänliikkeen ilman kielteistä viittomaa tai huuliota. *Vahvan* konstruoidun eli entiteettiä suoraan kuvaavan toiminnan alussa viittoja C sulkee silmänsä hetkeksi, mutta avaa ne jälleen konstruoidun toiminnan aikana.

(23)

$$\frac{\text{sk}}{\text{PP}}$$
 ÄITI ,

?(Koulu kielsi poissaolon.) Äiti pudisteli sille päätään / ei suostunut'

CFINSL2013_005_06, 00:01:40

Päänliikkeitä voi esiintyä Jantusen (2017: 33) tutkimuksen mukaan myös konstruointua toimintaa sisältävissä lauseissa. Päänliikkeet ovat aina yksilöllinen ja varioiva osa kielenkäyttöä (Jantunen 2017: 35; Puupponen 2018: 209) Esimerkki (23) näyttää tukevan myös Lacknerin (2017: 118) ja Puupponen (2018: 6) teoriaa päänpudistuksen roolista osallistujien erottelussa, sillä päänpudistus näyttää erottavan siinä (mahdollisesti yhdessä silmien sulkemisen kanssa) kahden muun edellä mainitun funktion lisäksi kaksi viittojan osoittamaa entiteettiä (kertojan ja äidin). Tätä tukee identifiointiva viittoma ÄITI, jonka jälkeinen päänpudistus voisi viitata äidin päänpudistukseen.

Konstruoidun toiminnan päällekkäisyys itsenäisen päänpudistuksen kanssa on selkeä merkki siitä, että myös tämänkaltainen käyttöyhteys on mahdollinen suomalaisessa viittomakielessä. Myös esimerkissä (23) esiintyvän silmien sulkemisen merkitystä konstruoidun toiminnan rakenteen kannalta voisi olla tarpeen tutkia tulevaisuudessa. Tutkimus aiheesta onkin käynnissä Jyväskylän yliopistossa (Jantunen ym. (käynnissä)).

Tilanteessa, jossa viittoja käytti päänpuhdistuksen yhteydessä suomenkielistä ilmaisu ilman ääntä, päänpuhdistus tulkittiin käyttötavan 3 esiintymäksi. Tällöin päänpuhdistuksen ei siis katsottu olevan itsenäinen ilmaisu, sillä sen merkitys ja sitä kautta funktio erosi itsenäisen päänpuhdistuksen vastaavista. Tilanteessa oli siis kyse kahden kielen kontaktista yksilön kielenkäytössä. Kyseistä yhdistelmää ei myöskään tulkittu käyttötavan 2 päänpuhdistukseksi, jonka kanssa käytettiin manuaalista viittomaa EI. Jos samanaikainen huulio oli puolestaan yksinkertaisesti muodossa *ei*, päänpuhdistus luokiteltiin käyttötavan 2 päänpuhdistukseksi.

4.1.2 Käyttötapa 2: yhdessä EI-viittoman tai -huulion kanssa

Käyttötavan 2 päänpuhdistusta esiintyi aineistossa 28 ilmaisussa. Päänpuhdistus noudatti aineistossa samoja periaatteita kuin Kendonin ja Johnstonin tapauksissa. Usein se ilmaistiin sellaisenaan vain viittoman EI kanssa samanaikaisesti (30), mutta jos mainittu viittoma oli osa lausetta, päänpuhdistus sijaitsi sen kohdalla tai vähän sitä ennen. Päänpuhdistusta esiintyi lähes kaikissa viittoman EI sisältämissä ilmaisuissa. Rakenteeltaan samankaltaisena aineistossa toistuneessa esimerkissä (24) on havaittavissa päänpuhdistuksen paikka lauseen lopussa viittoman EI kohdalla. Viittoja G ihmettelee jääkiekon puuttumista toisen viittojan nuoruusaikojen urheilulajien listalta osoittaen ihmetystään kasvojen ilmeen avulla.

(24)

_____ PP

AIKAISEMMIN JÄÄKIEKKO AIKAISEMMIN EI
'Ai silloin ei pelattu jääkiekkoa?'

CFINSL2013_008_06, 00:15:22

Päänpuhdistus oli jälleen myös osa konstruointia toimintaa. Esimerkissä (25) viittoja C kuvaa äitinsä vastausta koulun läsnäolopakolle vahvan konstruoidun toiminnan kautta. Ilmaisu on siis jo tapahtuneen tilanteen kuvaus, jossa päänpuhdistus on sellaisenaan yhdessä *ei*-huulion ja viittoman EI kanssa.

(25)

_____ PP

SANOJA ' EI "antaa olla" KOULU
ei
'(Äiti) sanoi: Äh, antaa niiden olla koulussa.'

CFINSL2013_005_06, 00:02:07

Esimerkin (25) tilanne muistuttaa käyttötavan 1 esimerkkiä (23), jossa viittoja C käyttää päänpudistusta myös osana konstruoitua toimintaa. Ainut ero näiden välillä on viittoma EI, joka esimerkissä (25) tuotetaan samanaikaisesti päänpudistuksen kanssa. Eroavaisuuden perusteella näyttäisi siis siltä, että manuaalisen viittoman tuottaminen samanaikaisesti päänpudistuksen kanssa osana konstruoitua toimintaa ei ole välttämätöntä. Se voidaan kuitenkin nähdä entiteetin ilmaisua pantomiimisesti kuvailevana tai korostavana toimintana (Puupponen käsikirjoitus: 6).

Päänpudistus toistui saman lauseen aikana yhdessä tapauksessa 28:sta. Kendonin (2002: 159) mukaan käyttötavan 2 päänpudistuksen toisto ja sijainti voi vaihdella, vaikka verbaalinen kierto toistuisikin. Manuaalista ilmaisua ei toistettu puhuttujen kielten aineistossa kertaakaan. Yksittäistapauksen perusteella ei voida myöskään tehdä johtopäätöksiä suomalaisen viittomakielen päänpudistuksen tai viittoman toistosta käyttötavan 2 kohdalla.

4.1.3 Käyttötapa 3: kielloilmaisun aikana

Huomattavan suuri osa päänpudistuksista, yhteensä 111, sijaitti lauseissa kielteisen manuaalisen ilmaisun tai huulion kanssa. Päänpudistus ei kuitenkaan aina sijainnut samassa kohdassa näiden kielteisten viittomien kanssa, vaan se saattoi sijaita myös kieltoviittoman kohteena olevan viittoman kohdalla. Liitteessä 1 on esitetty kaikki aineistossa esiintyneiden kielteisten ilmaisujen Suomen Signbank -korpusleksikon mukaiset vastineglossit, niiden suomenkieliset käänkösvastineet sekä linkit leksikon tietueisiin. Sen loppuosaan on lisäksi koottu raakaglossit, joille ei löytynyt glossivastinetta korpusleksikosta sekä lisätietoja näistä kuten käsimuoto ja kieliopilliset tiedot.

Kahta viittomaa tai viittomaryhmää on tarpeen tarkastella lähemmin. PALM-UP eli kämment ylös -ele on yksi- tai kaksikätkäinen viittoma, jota on havaittu monessa viittomakielellä kuten esimerkiksi tanskalaisessa, amerikkalaisessa, uusiseelantilaisessa ja hollantilaisessa viittomakielellä (ks. Engberg-Pedersen 2002; Neidle ym. 2003; McKee & Wallingford 2011; van Loon 2012). Viittoman funktion on havaittu olevan erittäin monitulkintainen (van Loon ym. 2014: 2137). Sen funktiota on tutkittu vielä kovin vähän suomalaisessa viittomakielellä, mutta määritelmän suhteen voitaneen tukeutua aikaisempaan viittomakielen tutkimukseen. Joitain päänpudistuksen kanssa mahdollisia tapauksia on esitetty myös tämän tutkielman tuloksissa (ks. (29), (31) ja (42)), mutta tutkielman fokus ei ole ollut niiden funktion määrittelyssä.

Perusmuotoisen verbaalin ja negaation yhdistelmäviittomat kuten kieltöjohdokset ja kahden viittoman yhdistelmät on tuotettu viittoman EI kanssa, joka voi helposti sekoittua viittoman PALM-UP kanssa. Viittomien foneettinen ero muodostuu vain pienestä liike-erosta ja mahdollisista ei-

manuaalisuuden vaihteluista. Olipa viittomien glossi kuitenkin mikä tahansa, kielteiset ilmaisut on tässä tutkielmassa niiden konteksteissa tulkittu käyttötavan 3 päänpuistikseksi (poislukien EI, joka tulkittiin käyttötavan 2 ja PALM-UP+PP yhdistelmä, joka itsenäisenä ilmaisuna luokiteltiin käyttötavan 9 päänpuistikseksi).

Päänpuistiksen sijainti vaihteli paljon aineistossa. Alla olevissa esimerkeissä on havaittavissa neljä erilaista päänpuistiksen käyttötapaa tässä luokassa. Päänpuistikus tuotettiin kielteisen viittoman kanssa joko samanaikaisesti (26), osittain samanaikaisesti (27) tai eriaikaisesti (28). Se saattoi myös laajentua usean kielteisen viittoman kohdalle (29). Päänpuistikus tuotettiin pääosin kokonaan tai osittain kielteisen viittoman kohdalla. Osittaisissa tapauksissa päänpuistikus laajeni usein myös kielteisen viittoman kohteena olevan viittoman kohdalle.

(26)

PP
EI-MITÄÄN MITALI SAADA
'Siitä ei saatu mitään palkintoa.'

CFINSL2013_005_06, 00:04:08

(27)

PP PP
OS-1 NOLLA MEIKKI KÄYTTÄÄ NOLLA PI
'Minä en ole koskaan käyttänyt yhtään meikkiä.'

CFINSL2013_004_06, 00:01:11

(28)

PP
TIETÄÄ-EI OS-1 MUKANA:seurata TEHDÄ-EI
'En minä tiedä näistä, kun en ole seurannut asiaa enää ollenkaan.'

CFINSL2013_008_06, 00:20:52

(29)

PP
PALM-UP TIETÄÄ-EI OS-1 TIETÄÄ-EI
'En minä tiedä.'

CFINSL2013_008_06, 00:20:34

Ensimmäisessä tapauksessa päänpuistikus tuotetaan siis vain kielteisen viittoman ajan. Toisessa tapauksessa raja on häilyvämpi: päänpuistikus ei sijaitse pelkästään yksittäisen viittoman kohdalla, vaan laajenee useamman viittoman ylitse. Kolmannessa tapauksessa päänpuistikus tuotetaan ennen kielteistä viittomaa TEHDÄ-EI sen kohteena olevan viittoman MUKANA:seurata kanssa samanaikaisesti. Päänpuistikus kuitenkin päättyy ennen kielteisen viittoman alkamista. Neljännessä

tapauksessa päänpudistus alkaa jo ennen lausetta, ja jatkuu kahden kielteisen viittoman PALM-UP ja TIETÄÄ-EI ylitse lauseen loppuun saakka. Viittomista jälkimmäinen toistuu osoitusviittoman jälkeen.

Kendon (2002: 165) mainitseekin, että puhuttujen kielten päänpudistus voidaan tuottaa kielon modifioiman ilmaisun kohdalla, mutta sen ei tarvitse eikä se usein sijoitukaan päällekkäin modifioivan kieltoilmaisun kanssa. Päänpudistus ei myöskään ”odota” kieltoilmaisua, vaan se voidaan tuottaa sitä ennen. Tällöin se voi antaa vinkin tulevasta kielteisestä ilmaisusta, jolloin se ei kiellä samanaikaisesti tuotettua ilmaisua vaan vahvistaa ennalta tulevan lauseen kielteisen merkityksen (Johnston käsikirjoitus: 19–21). Suomalaisessa viittomakielessä päänpudistus voi siis sijoittua kielteisen viittoman, sen kohteena olevan viittoman tai koko lauseen kohdalle.

Johnstonin tutkimuksessa kielteisen ilmaisun kanssa tuotettu päänpudistus havaittiin yhdeksi yleisimmäksi päänpudistuksen muodoksi (Johnston käsikirjoitus: 18). Sama ilmiö oli huomattavissa myös suomalaisen viittomakielen aineistossa, jossa tyypin 3 päänpudistuksia esiintyi eniten kaikista luokista. Päänpudistus yhdessä kielteisen viittoman kanssa voidaankin tulkita myös suomalaisessa viittomakielessä osaksi kieliopillista ilmaisua. Suhdetta suomen kielen kielteisen ilmaisun kanssa tuotettavaan päänpudistukseen tulisi kuitenkin tutkia *areaalitypologian* eli alueellisten ilmiöiden näkökulmasta, sillä kuten Johnston mainitsee, samalta alueelta tulevien kuurojen ja kuulevien kielenkäytössä on huomattavissa samankaltaisuutta (mts. 7).

Tutkielman esimerkkien valossa näyttää siltä, että suomalaisen viittomakielen käyttötavan 3 päänpudistus tukee Kendonin teoriaa ja Johnstonin sovellusta tästä käyttötavasta. Päänpudistus saattoi sijoittua kuitenkin aineistossa myös lauseen alkuun, ja päättyä ensimmäisen viittoman jälkeen (26). Tämä eroaa aikaisemmasta tutkimuksesta, jonka mukaan suomalaisen viittomakielen kielteisellä päänpudistuksella on tapana jatkaa lauseen loppuun asti (Savolainen 2006: 294–295). Poikkeuksia näyttää siis olevan olemassa, ja Johnstonin (käsikirjoitus: 29) mielestä korpuspohjaisen tutkimuksen kautta saadaankin usein tämänkaltaisia osoituksia variaatiosta.

Kendon ei mainitse puhuttujen kielten tutkimuksessaan tapauksia, joissa päänpudistus olisi ainoastaan kielteisen ilmaisun kohdalla. Auslanissa tämä on kuitenkin mahdollista, ja esimerkin (28) perusteella tällainen muoto näyttää löytyvän myös suomalaisesta viittomakielestä (Johnston käsikirjoitus: 22). Viittomakielillä vaikuttaisi siis olevan omat sääntönsä myös tässä käyttötyypissä, mutta pelkän puhuttujen kielten esimerkkien puuttumisen perusteella tätä eroavaisuutta ei voida kuitenkaan perustella.

Eräässä lauseessa (tai lauserykelmässä) kolme edellä mainittua käyttötyyppiä esiintyivät kaikki samanaikaisesti (30). Ensin viittoja E vastaa keskusteluparin kysymykseen ’Olitko [kuurojen yhdistyksen] jäsen siellä?’ pelkällä päänpudistuksella (1), jatkaa rytmin vaihdon perusteella toisella

päänpuodistuksella yhdessä viittoman EI kanssa (2) ja lopettaa lauseen jälleen päänpuodistuksen rytminvaihdoksella yhdessä kieltoviittoman kanssa (3). Kaikkien päänpuodistusten välissä on erittäin lyhyt mutta selkeä tauko, johon väite rytminvaihdoksesta perustuu. Päänpuodistusten välillä on silmämääräisesti arvioituna nopeus- ja kiihtyvyyssvaihtelua.

(30)

$$\frac{PP}{PP}, \frac{PP}{EI}, \frac{PP}{TEHDÄ-EI}$$

hyy

’Ei. Ei, en ollut.’

CFINSL2013_006_06, 00:06:04

Tapaus on yksittäinen, mutta kuvaa päänpuodistusten muotoa ja eri funktioita, jotka voivat myös olla päällekkäisiä tai vaikeita erottaa toisistaan. Tässä tapauksessa päänpuodistusten muodot ja funktiot on tulkittu erilaisiksi, mutta tulkinnan mahdollisia vaikutuksia tutkielman tuloksiin pohditaan tarkemmin luvussa 5.2.

4.1.4 Käyttötapa 4: viittomien lisäksi tuomaan lisämerkitystä

Käyttötavan 4 päänpuodistuksia, jotka toivat lisämerkitystä viittomien lisäksi, oli aineistossa vähiten eli 4 ilmaisussa. Päänpuodistus tuli kaikissa lauseissa viitotun ilmaisun lopussa tai sen jälkeen. Tällöin viittoja osoitti omaa kielteistä asennettaan omaa tai toisen osapuolen ilmaisua kohtaan. Esimerkissä (30) viittoja K kertoo ennen lausetta inhoavansa kahta asiaa Etelä-Afrikassa. Toinen niistä on esitetty esimerkkilauseessa (valkoihoisuus voi olla yksi mahdollinen syy puukotuksen uhriksi joutumiseen). Päänpuodistus alkaa viimeisen viittoman loppuosassa, mutta jatkuu ilmaisun jälkeen ja päättyy ennen seuraavaa lausetta.

(31)

Päänpuodistus: _____ PP
 Glossi: PI SUORAAN JO ”työntää puukkoa” PALM-UP
 Käännös: ’Jo (sen perusteella) voi suoraan saada puukosta.’

CFINSL2013_010_06, 00:03:14

Käyttötavan 4 päänpuodistus ilmeni aineistossa pääosin viittojan kielteisen asenteen ilmaisuna viittojan omien ilmaisujen sisältöjä kohtaan. Kendonin (2002: 166) mukaan tämä on yksi tapa ilmaista käyttötyypin 4 päänpuodistusta. Sen sijaan muut puhuttujen kielten tutkimuksessa mainitut käyttöyhteydet puuttuivat aineistosta, tai ne olivat hankalammin erotettavissa muista käyttötavoista. Kokonaisuudessaan käyttötavan 4 päänpuodistus näyttää olevan harvinainen suomalaisessa

viittomakielessä.

4.1.5 Käyttötapa 5: kielteisen merkityksen piilottaminen samanaikaiseen viittomiseen

Toinen, yhtä harvinaiselta vaikuttava päänpuhdistuksen käyttötapa 5 esiintyi aineistossa vain 7 kertaa pääosin viittomien AINOASTAAN ja VAIN kanssa tai niiden sijasta. Kendon (2002: 169–170) mainitsee käyttötapaan liittyen tällaisia tapauksia, johon on sisällytetty muiden toimintamahdollisuuksien kiistäminen. Itse asiassa juuri nämä ilmaisut olivatkin eräs tärkeimmistä tavoista havaita käyttötavan 5 päänpuhdistusta aineistosta, sillä luokan määritelmä ei vaikuttanut kovin selkeältä. Tässä esimerkissä (32) päänpuhdistus on viittoman AINOASTAAN kohdalla ja ilmaisee merkityksen 'en ole ollut mukana enempää kuin kaksi kertaa'. Viittoja D kertoo siis osallistumisaktiivisuudesta kuurojen tapahtumiin.

(32)

PP

MINÄ ITSE VAAN AINOASTAAN MUKANA TEATTERI AINOASTAAN KAKSI-KERTAA
'Minä itse olen ollut teatterissa mukana vaan ainoastaan kaksi kertaa'

CFINSL2013_005_06, 00:03:58

Esimerkissä (33) viittoja G kuvaa aikaisempaa toimintamallia kuurojen yhteisössä liittyen kotona vietettyyn aikaan. Päänpuhdistuksen sijainti viittoman KOTONA kohdalla viittaa merkitykseen 'ei muualla kuin kotona' sen sijaan, että kyse olisi potentiaalisuudesta, johon viittoma VOI-OLLA viittaa. Esimerkin (33) päänpuhdistus ei kuitenkaan ole selkeästi rajattavissa vain käyttötyyppin 5 päänpuhdistukseksi, vaan se voitaisiin luokitella myös käyttötyyppin 8 päänpuhdistukseksi edellä mainitun vaihtoehdoisen tulkintatavan perusteella.

(33)

PP

AIKAISEMMIN VOI-OLLA ENEMMÄN KOTONA
'Aikaisemmin ehkä (oleskeltiin) enemmän vain kotona.'

CFINSL2013_008_06, 00:11:38

Päänpuhdistuksen käyttö painottui tässä luokassa edellä mainituissa esimerkeissä kuvatuunlaisiin tilanteisiin. Kuten käyttötavan 4 päänpuhdistusten kohdalla, tämänkään luokan päänpuhdistuksia ei ollut helppo luokitella. Funktiot eivät vaikuta olevan näissä luokissa tarkkarajaisia. Lisäksi päänpuhdistustyyppien 4 ja 5 funktio vaikuttaa samankaltaiselta, joten niiden yhdistäminen viittomakielen näkökulmasta voisi olla harkinnan arvoista.

4.1.6 Käyttötapa 6: poikkeukseton toteamus

Käyttötavan 6 päänpuhdistuksia eli poikkeuksettomia toteamuksia esiintyi aineistossa 13 ilmaisussa. Päänpuhdistus esiintyi osassa tapauksista poikkeuksettomuutta ilmaisevan viittoman kanssa (esim. AINA, KAIKKI) kuten esimerkeistä (34) ja (35) on huomattavissa. Näihin on verrattavissa Kendonin (2002: 172) taulukossa 1 esitetty esimerkki ikuisesti kestävästä koneesta.

Esimerkissä (34) viittoja G kertoo käyvänsä painiharjoituksissa aina ilman tulkkia. Päänpuhdistus kohdistuu viittoman AINA ja pronomini viittomien kohdalle, jolloin sen voidaan tulkita tarkoittavan ilmaisua 'käyn harjoituksissa poikkeuksetta ilman tulkkia' eli kielteisen teeman kautta 'ei ole sellaista painiharjoitusta, jolloin tulkki olisi mukana'.

(34)

Glossi: MUTTA HARJOITUS OMA:minun

Päänpuhdistus: _____ PP

Glossi: PAINI AINA OS-1 ITSENÄINEN: yksin "kuvaa ihmisen liikkumista paikasta toiseen"

Glossi: "hakee viittomaa" YHDESSÄ KUULEVA "kuvaa ihmisten toimintaa"

Käännös: 'Mutta [esimerkiksi] painiharjoituksiin meen aina yksin ja oon sit siellä kuulevien kanssa yhdessä.'

Viittoja H kuvaa esimerkissä (35) tilannetta, jossa kaikki kuurot halusivat osallistua kuurojen urheilutapahtumaan. Päänpuhdistus kohdistuu viittoman KAIKKI kohdalle, mikä viittaa poikkeuksettomaan ilmaisuun 'ei ollut yhtään poikkeustapausta, joka ei olisi halunnut tulla'.

(35)

PP
 KAIKKI HALUTA TULLA-TÄNNE ONNISTUA KESÄ+LOMA AIKA
 'Kaikki halusivat tulla paikalle - varsinkin kun kisat olivat kesäloman aikana.'

CFINSL2013_008_06, 00:05:58

Lauseen konteksti ja muu ei-manuaalisuus kuten ilmeet voivat kuitenkin toimia vinkkinä siitä, että luokittelu ei ole yksiselitteinen. Päänpuhdistus voitaisiin tulkita myös korostavaksi käyttötavan 7 päänpuhdistukseksi tai päällä tuotettavaksi, kaikkien kuurojen kuvitteellista ryhmää koskevaksi osoitukseksi, johon viittojan H katseen viipyminen päänpuhdistuksen toisessa ääripäässä viittäisi. Se voisi myös olla osa viittoman kopiointiliikettä. Poikkeuksettomuuden näkökulmasta päänpuhdistus on kuitenkin luokiteltu tyyppin 6 päänpuhdistukseksi.

Viittoman VAIN kanssa käytetty päänpuhdistus voitiin ymmärtää tarkoittavan ilmaisua 'ihan sama kenen vaan' eli toisin sanoen ilmaisua 'ei ole olemassa henkilöä, joka tekisi poikkeuksen' (36). Viittoja G kuvailee tilannetta, jossa kuka vain kykeni menemään kenen luo vain ilman mitään rajoja. Päänpuhdistus alkaa jo ennen lausetta, jatkuu koko lauseen ajan sekä myös sen jälkeen, ja tuotetaan yhdessä pään taaksevedon kanssa.

(36)

PP
 SAMA KUKA VAIN MENNÄ-JONKUN-LUO
 'Ihan sama kenen vaan luo.'

CFINSL2013_008_06, 00:12:55

Tilanne on samanlainen myös puhuttujen kielten puolella, sillä Kendonin (2002: 171) vastavassa esimerkissä (7) päänpuhdistus ilmenee ilmaisussa sanan *any* kohdalla. Nämä kaksi ilmaisua (KUKA VAIN ja *any help* (suom. *mitä vain apua*)) voidaan tulkita toistensa epäsuoriksi käännösvastineiksi. Poikkeukseton päänpuhdistus voisi siis noudattaa jollain tasolla samanlaisia periaatteita puhutuissa kielissä ja suomalaisessa viittomakielellä.

Esimerkissä (37) viittoja G ilmaisee väitteen, että ennen tekstipuhelimia kuurojen kyläilykulttuuri oli erilaista. Tekstipuhelimista on keskusteltu juuri edellisessä lauseessa ja viittoja ilmaisee kehon liikkeellä lauseen rajan. Päänpuhdistus kohdistuu viittomaan VAPAA ja sitä seuraavaan konstruoidun toiminnan kautta tuotettuun ilmaisuun, ja muuttaa lauseen merkityksen jotakuinkin muotoon 'ei ollut minkäänlaisia rajoja tulemisille ja menemisille'.

(37)

PP

TODENNÄKÖISESTI ETUKÄTEEN AIKAISEMMIN OS-3 VAPAA ”kuvailee ihmisten liikettä”
'(Mutta siis) todennäköisesti (tekstipuhelimia) ennen vieraat tulivat ja menivät miten sattuu.'

CFINSL2013_008_06, 00:10:59

Esimerkkien kautta voidaan ymmärtää, että päänpudistus tässä luokassa ei anna tilaa poikkeuksille universaaleissa ilmaisuissa. Päänpudistus myös usein toimii näissä tapauksissa ainoana poikkeuksettomuuden ilmaisukeinona. Sen tulkinta ei kuitenkaan ole aina yksiselitteistä.

4.1.7 Käyttötapa 7: superlatiivi tai tehostettu ilmaisu

Kolmanneksi eniten Käyttötapaluokittelun mukaisia päänpudistuksia oli käyttötavalla 7. Tehostettu- ja ilmaisuja oli aineistossa yhteensä 51, mutta joukossa ei ollut yhtään superlatiiviksi määriteltävää päänpudistusta. Esimerkissä (38) viittoja E kertoo tapahtuman esityksistä ja kuvaa, kuinka siellä nähtiin monenlaisia esityksiä. Viittoja tuottaa korostavan päänpudistuksen viittomien MONENLAINEN ja MONTA kohdalla, mikä viittaa jollain tasolla merkitykseen 'ei ole sellaista esityslajia, jota siellä ei olisi nähty'.

(38)

PP

PP

NÄYTELMÄ ESITYS RUNO PALM-UP MONENLAINEN YKSILÖESITYS MONTA MONENLAINEN
'(siellä katseltiin) näytelmiä, runoesityksiä, yksilöesityksiä ja kaikkia monenlaisia esityksiä.'

CFINSL2013_006_06, 00:00:45

Päänpudistusta käytettiin myös adjektiivin kaltaisten viittomien tehosteena. Esimerkissä (39) viittoja F kuvaa tunnetilaansa muistellessaan samaansa arvostettua palkintoa.

(39)

PP
 MUISTAA IKUINEN HUH-HUH MAHTAVA TUNNE
 'Minä muistan sen ikuisesti, sillä se oli niin mahtava tunne!'

CFINSL2013_006_06, 00:03:30

Tehostetun ilmaisun päänpudistuksia oli aineistossa melko paljon. Vaikka vertailukohtaa puhuttujen kielten ja Auslanin tämän käyttötyypin frekvensseihin ei olekaan, suhteellisen suuri frekvenssi aineistossa puhuu puolestaan yleisesti suomalaisessa viittomakielessä käytössä olevasta päänpudistustyypistä. Sen sijaan superlatiiviseksi luokiteltavien päänpudistusten puuttuminen aineistosta oli hieman yllättävää, mutta saattoi johtua asioiden keskinäisen vertailun puuttumisesta keskusteluissa. Johtopäätöstä suomalaisen viittomakielen päänpudistuksen käytöstä superlatiivin ilmaisemisessa ei siis ole mahdollista muodostaa. Jonkin ominaisuuden puuttuminen korpusaineistosta ei voikaan olla peruste sille väitteelle, ettei ilmiö ole mahdollinen kyseisessä kielessä (Johnston käsikirjoitus: 28).

Päänpudistus sijoittui kaikissa tapauksissa korostettavan ilmaisun kohdalle, vaikka Kendonin (2002: 174–175) esimerkkien perusteella se voi sijaita myös ennen korostettavaa ilmaisua. Myöskään päänpudistuksen sijainnista käyttötavan 7 kohdalla suomalaisessa viittomakielessä ei voida tehdä yleistyksiä näiden esiintymien pohjalta, mutta aineisto viittaa vahvasti korostettavan ilmaisun kanssa samanaikaisesti käytettävään päänpudistukseen.

Päänpudistusta käytettiin tehostetuissa ilmaisuissa siis melko usein. Usein viittoma, jonka kanssa käyttötavan 7 päänpudistus tuotettiin, tuotettiin myös tehostetuin keinoin eli esimerkiksi suuremmalla käden liikkeellä tai painokkaammin kuin normaalisti.

4.1.8 Käyttötapa 8: meta-kommentti omaan viittomiseen

Käyttötavan 8 päänpudistuksia oli aineistossa eniten, yhteensä 118 ilmaisussa. Epävarmuutta, epä-tietoisuutta tai oman puheen korjausta oli keskusteluaineistossa paljon. Viitoja aloitti usein oman lauseen jollain väitteellä, jonka hän itse kuitenkin korjasi välittömästi päänpudistuksen ja elemäisen

kädenheilutusviittoman ÄLÄ-EI kanssa, kuten esimerkistä (40) voidaan nähdä. Päänpuhdistusta ja kieltoviittomaa seuraa myös uusi, korjattu väite. Esimerkki (40) noudattaa samaa kaavaa Johnstonin esimerkin (18) kanssa.

(40)

OS-3 JYVÄSKYLÄ $\overline{\text{ÄLÄ-EI}}$ $\overline{\text{PP}}$
 'Ai Jyväskylässä, ei kun siis Oulussa...'

OULU

CFINSL2013_004_06, 00:02:02

Epävarmoissa ilmaisuissa päänpuhdistusta käytettiin arvioidun määrään kohdalla (41). Viittoja F kertoo tilanteesta, jossa Suomi-Ruotsi jääkiekko-ottelun ratkaisevat hetket ovat käsillä juuri, kun kuurot saapuvat pitämään pitkän matkan taukoa huoltoasemalle. Päänpuhdistus jatkuu esimerkissä koko epävarman ilmaisun eli aikamäärään arvion ajan. Myös epävarma viittoma PUOLI-TUNTIA toistuu kahteen kertaan. Esimerkki (41) on samanlainen kuin puhuttujen kielten esimerkki (17).

(41)

SATTUMALTA VIIMEINEN $\overline{\text{VIISITOISTA PUOLI-TUNTIA PUOLI-TUNTIA VIIMEINEN}}$ $\overline{\text{PP}}$
 'Sattumalta siinä oli viimeiset viisitoista minuttia tai puoli tuntia (ottelusta menossa)'

CFINSL2013_006_06, 00:02:58

Myös ajatuksen kulku näkyi käyttötavan 8 päänpuhdistuksissa (42). Kun viittoja G pohtii väitettä, jonka hän tulisi pian kertomaan, hän käyttää päänpuhdistusta merkkinä epävarmuudestaan toiselle osallistujalle. Päänpuhdistus on keskellä lausetta, pääosin viittoman TÄYTYY kohdalla, ja lause voidaan ymmärtää muodossa 'en ole varma, mitä aion sanoa'.

(42)

OS-1 $\overline{\text{TÄYTYY PALM-UP}}$ $\overline{\text{PP}}$
 'Minun pitää ikään kuin...'

CFINSL2013_008_06, 00:13:13

Viittoman KUINKA kanssa käytettiin aineistossa päänpuhdistusta suhteellisen paljon. Tämän tulkittiin tarkoittavan epätietoisuutta eli toisin sanoen ilmaisua 'en tiedä, miten asia mahtaa olla'. Kyseiset esiintymät luokiteltiin siis käyttötavan 8 päänpuhdistuksiksi. Esimerkissä (43) viittoja E kysyy toiselta osapuolelta, mitä mieltä hän on asiasta.

(43)

PP
 KUINKA ITSE TUNTUA MYÖHEMMIN HALUTA MUKANA
 'Miltäs sinusta tuntuu, haluatko myöhemmin olla itse mukana?'

CFINSL2013_006_06, 00:08:15

Päänpuhdistusta käytettiin eräässä tapauksessa kuvaamaan myös potentiaalista ilmaisua 'jos vaikka...'. Esimerkissä (44) viittoja I ottaa aikaisempaan väittelyyn omaa kantaansa tukevan esimerkin. Päänpuhdistus sijaitsee lauseen alussa viittoman VERRATA kohdalla, joka muuttaa sen merkityksen muotoon 'jos vertaa vaikka Jyväskylään', kuten raakakäännöksessä.

(44)

PP
 VERRATA OS-3 JYVÄSKYLÄ
 'Jos vertaa vaikka Jyväskylään...'

CFINSL2013_009_06, 00:09:29

Kuten todettua, meta-kommentti omaan ilmaisuun oli yleisin päänpuhdistuksen käyttötapa aineistossa. Oman ilmaisun kommentointi näyttää olevan yleistä, mikä saattaa johtua parikeskustelun vuorovaikutuksellisista tekijöistä ja ilmaisujen spontaaniudesta. Myös viittojen ajatuksen kulku näkyi näistä päänpuhdistuksista, kun viittoja esimerkiksi haki samanaikaisesti sopivaa ilmaisua. Päänpuhdistusta käytettiin myös osana parille esitettyä kysymystä. Pfau (2015: 21) esittää, että epävarmat ilmaisut asettuvat epäsuoran kielteisen predikaatin 'ei varma' alle ja sitä myöten selittävät päänpuhdistuksen käytön näissä tilanteissa. Tämän voidaan olla linjassa myös Kendonin (2002: 179) käyttötavan määritelmän kanssa.

Päänpuhdistus ilmeni usein kommentoitavan manuaalisen ilmaisun kohdalla tai sitä ennen, joko

sellaisenaan tai viittoman ÄLÄ-EI kanssa. Niissä päänpudistus kohdistui nimenomaan muuttuvan ilmaisun kohdalle. Kendonin (2002: 178) aineistossa päänpudistus sijoittui pääosin ilmaisun kielteiseksi muuttuvan osan kohdalle kieltoa ilmaisevan verbaalin (esim. *I don't know*) sijasta. Tilanne vaikuttaa siis olevan samanlainen suomalaisen viittomakielen ja puhuttujen kielten välillä.

Tulkinnan näkökulmasta kasvojen ilme kertoi yleensä kontekstin lisäksi, jos kyse oli epävarmuudesta tai korjauksesta. Liikettä tapahtui yleistason havainnoinnin perusteella kulmakarvoissa, suun liikkeissä ja silmien avoimuudessa samanaikaisesti päänpudistuksen kanssa. Jonkinlainen yhteys näiden välillä on siis olemassa. Muun ei-manuaalisuuden roolia erityisesti käyttötyypin 8 päänpudistusten kanssa tulisi kuitenkin tutkia yksityiskohtaisemmin tarkempien johtopäätösten tekemiseksi.

Käyttötavan 8 päänpudistusten luonnetta kuvaa hyvin epävarmuus, mutta koska se on meta-kommentti omaan ilmaisuun, myös muita käyttötarkoituksia on olemassa kuten edellä esimerkkien kautta oli havaittavissa.

4.1.9 Käyttötapa 9: lauseen muuttaminen kieliopillisesti kielteiseksi

Aineistossa havaittiin 34 lausetta, joissa päänpudistus ainoana ilmaisuna muutti lauseen merkityksen kielteiseksi. Määrä on suhteellisen pieni, noin 6,6% kokonaismäärästä. Auslanissa näiden päänpudistustyyppien määrä oli pienempi: vain 1,6% aineiston kieltoa sisältäneistä lauseista sisälsi pelkästään päänpudistuksen kautta tuotetun kiellon (Johnston käsikirjoitus: 19). Ottaen huomioon tämän ja aiempien tutkimusten tulokset, päänpudistuksen tyyppi 9 vaikuttaa olevan melko harvinaisen. Johnstonin (mts. 15) mukaan sen käyttö näyttää painottuvan haastatteluteksteihin.

Päänpudistus toi usein kielteisen merkityksen viittomalle, joka tuotettiin samaan aikaan sen kanssa (45). Esimerkissä se on viittoman PALJON kohdalla ja muuttaa koko esimerkkilauseen merkityksen sen kautta kielteiseksi.

(45)

AIKAISEMMIN NUORI+MPI:nuorempi ^{PP} PALJON
 'Silloin nuorempana en (ollut kovinkaan) paljoa (mukana)'

CFINSL2013_006_06, 00:01:54

Esimerkissä (46) viittoja H kuvaa tilannetta, jossa hän tajuaa miehensä ja oman perheensä ky-läilykulttuurin eroavaisuudet. Päänpudistus viittoman LUO kohdalla kieltää sen merkityksen eli muuttaa myönteisen merkityksen muotoon 'heidän luokseen ei menty'.

(46)

OS-1 VAAN ITSE HERÄTÄ ' KYLLÄ TOTTA ' OS-3 $\frac{PP}{LUO}$
 '(Siinä vaiheessa) itsekin vasta tajusin, ettei heillä käynyt (vieraita samalla tavalla kuin meillä).'

CFINSL2013_008_06, 00:02:49

Viittoja C kuvaa äitinsä ilmaisemaa kielteistä lausetta konstruoidun toiminnan kautta (47). Lauseessa ei ole manuaalista kieltoviittomaa, joten ainut kielteisyyttä ilmaiseva osa on päänpudistus. Se kattaa koko lauseen, ja täten muuttaa sen muuten myönteisen merkityksen kielteiseksi.

(47)

$\frac{PP}{VIITTOMANIMI TULLA KOULU}$
 '(Hän) ei tule kouluun'

CFINSL2013_005_06, 00:01:41

Kuten edellisessä esimerkissä, ilmaisun merkityksen kieltäminen päänpudistuksella oli osa konstruointia toimintaa. Esimerkissä (48) on kuvattu tilanne, jossa viittoja H kuvaa poliisin toimintaa tuodessaan kuuron ulkomaalaisen harhailemasta. Päänpudistuksella tuotettu kielteisyys koskee ilmaisun osaa, jossa kuvataan ulkomaalaisen kuulokyvyn puuttumista. Tilanne on kuvattu vain konstruoidun toiminnan kautta, joten kokonaisuudessaan ei välttämättä ole kyse lauseesta vaan ilmaisusta.

(48)

OS-3 PP
 "osoittaa korvaa tarkoittaen, ettei kuule"
 '(Poliisi) osoitti miestä ja korvaansa, ja sanoi, ettei mies kuule.'

CFINSL2013_008_06, 00:03:48

Käyttötavan 9 kohdalla Johnston (käsikirjoitus: 14) mainitsee ilmaisuparin WELL+PP eli päänpuhdistuksen yhdessä myönteisen viittoman WELL kanssa, jossa päänpuhdistus on hänen tutkimuksessaan (ja tässä tutkielmassa tietyin muutoksin) tulkittu sellaisenaan lauseen kielteiseksi muuttavaksi päänpuhdistukseksi. Suomalaisen viittomakielen vastaava viittoma on esitetty tässä tutkielmassa muodossa PALM-UP.

Kuten esimerkeistä voi nähdä, päänpuhdistuksen kautta tapahtuva lauseen merkityksen kieltäminen ulottui joko yksittäiseen viittomaan, koko lauseeseen tai vain sen johonkin virkkeeseen. Viittomakielinen päänpuhdistus ei kuitenkaan mitä luultavimmin vain toista, vahvista tai merkitse manuaalista kieltoa, vaan voi tuoda ilmaisuun laajan määrän muitakin merkityksiä.

4.1.10 Käyttötapa 10: kontrastin luominen lauseiden välille

Tutkielman aineistossa käytettiin päänpuhdistusta kontrastiivisen lauseen osoittamiseksi melko vähän, vain 22 lauseessa. Alhainen frekvenssi on linjassa aikaisemman suomalaisen viittomakielen tutkimuksen kanssa (Jantunen 2016: 226). Asyndeettinen ilmaisu on kuitenkin saman tutkimuksen mukaan mahdollinen, mitä myös tämän tutkielman aineisto näyttää tukevan. Esimerkissä (49) päänpuhdistus itsessään ilmaisee alisteisuuden ilman manuaalista viittomaa MUTTA. Päänpuhdistus sijaitsee jälkimmäisessä lauseessa viittomien NÄHDÄ:katsoa ja MYÖHEMMIN kohdalla.

(49)

JOSKUS AJATELLA PITÄÄ MITÄ:jotain PIIRRUSTUS MAALAUUS PP
 'Joskus ajattelin, että pitäisi piirtää tai maalata myös, mutta katsoo sitä sitten myöhemmin.'

CFINSL2013_006_06, 00:08:00

Päänpuhdistus ei siis muuta jälkimmäisen lauseen merkitystä kielteiseksi eikä myöskään korosta ilmaisua. Ainut looginen tulkinta on aikaisemman lauseen ja jälkimmäisen ilmaisun välisen kontrastin luominen, jonka viittoja tekee päänpuhdistuksen avulla.

Esimerkkilauseen (50) kahden päänpuhdistuksen avulla voidaan havainnoida tarkemmin lauseiden kontrastiivisuutta. Ensimmäinen osa lausetta KUUROJEN+YHDISTYS alkaa käyttötyypin 10 päänpuhdistuksella, joka kantaa merkitystä *Mutta...* ja erottaa sen sitä edeltäneen lauseen merkityksestä. Tätä seuraa toinen käyttötyypin 9 päänpuhdistus, joka muuttaa jälkimmäisen lauseen osan merkityksen kielteiseksi. Päänpuhdistusten välillä on lyhyt tauko, joka erottaa ne toisistaan.

(50)

$$\frac{\text{PP}}{\text{KUUROJEN+YHDISTYS}} \quad \frac{\text{PP}}{\text{PALJON OS-3}}$$
 'Mutta kuurojenyhdistyksellä ei ollut paljon (väkeä)...'

CFINSL2013_006_06, 00:06:02

Yksittäisissä lauseissa saattoi olla jopa neljä erilaista päänpuhdistusta. Esimerkin (51) päänpuhdistukset alkavat dominoivan käden liikkeen kopiolla (luku 4.2), jatkuvat epävarmuuden osoituksella (käyttötapa 8) ja kontrastiivisen lauseen osoituksella (10) ja päättyvät viittomaan EI (2). Päänpuhdistusten välillä on selkeät tauot, joiden aikana päänliike pysähtyy. Lisäksi käyttötavan 10 päänpuhdistuksen aikana viittoja F käyttää huuliota *mutta*. Viittoja F kertoo lauseessa henkilöiden osallistumisesta kuurojen tapahtumiin.

(51)

: $\frac{\text{PP}}{\text{MITÄ:jotain}}$

$\frac{\text{PP}}{\text{JOSKUS}}$

KYLLÄ '

PP
mutta
PP

PP
YLEENSÄ EI

'Jossain joskus kyllä, mutta yleensä ei.'

CFINSL2013_006_06, 00:08:47

Kontrastiivisuuden osoittavien päänpudistusten suhteen Johnston (käsikirjoitus: 19) nostaa kontekstin ymmärtämisen tärkeään rooliin. Varsinkin tällaista päänpudistusta edeltävien lauseiden merkitys ja sisältö osoittavat vahvasti kahden lauseen kontrastiivisuuden eikä täten jälkimmäistä lausetta ole mahdollista tulkita oikein ilman ensimmäistä. (mp.) Myös suomalaisen viittomakielen tutkimuksessa konteksti on havaittu tärkeäksi (Puupponen ym. 2015: 36), ja se on otettu huomioon myös tässä tutkielmassa.

Lacknerin (2017: 121–125) ja Johnstonin (käsikirjoitus: 17) havainto päänpudistuksen roolista osana kontrastiivista ilmaisua näyttää pitävän paikkansa myös suomalaisessa viittomakielessä. Eroavaisuus verrattuna Jantusen (2016, 232) havaitsemiin pään työntö- ja taaksetoliikkeisiin voi johtua erilaisista aineistoista ja sitä kautta viittojen yksilöllisyydestä tai siitä, ettei päänpudistusta ole kyseisessä tutkimuksessa varsinaisesti rajattu ulkopuolelle.

Joissain lauseissa päänpudistuksen merkitys oli moniselitteinen. Esimerkissä (52) viittoja E kuvaa, kuinka kuurojenyhdistyksellä on nähty käyvän lapsia, mutta toiminta on näyttänyt hiipuvan. Lause ja sen lopussa oleva päänpudistus voidaan ymmärtää neljällä tavalla:

- 1) viittojan on harmissaan, että toiminta on hiipunut (käyttötapa 4)
- 2) toiminta on todellakin hiipunut (käyttötapa 7)
- 3) toiminta on mahdollisesti hiipunut (käyttötapa 8)
- 4) lapsia on nähty, MUTTA toiminta on hiipunut (käyttötapa 10)

(52)

PIENI MENNÄ-SINNE ' PP
"kuvailee toiminnan hiipumista"
'sinne on mennyt pieniä (lapsia), mutta sittemmin toiminta on ilmeisesti hiipunut.'

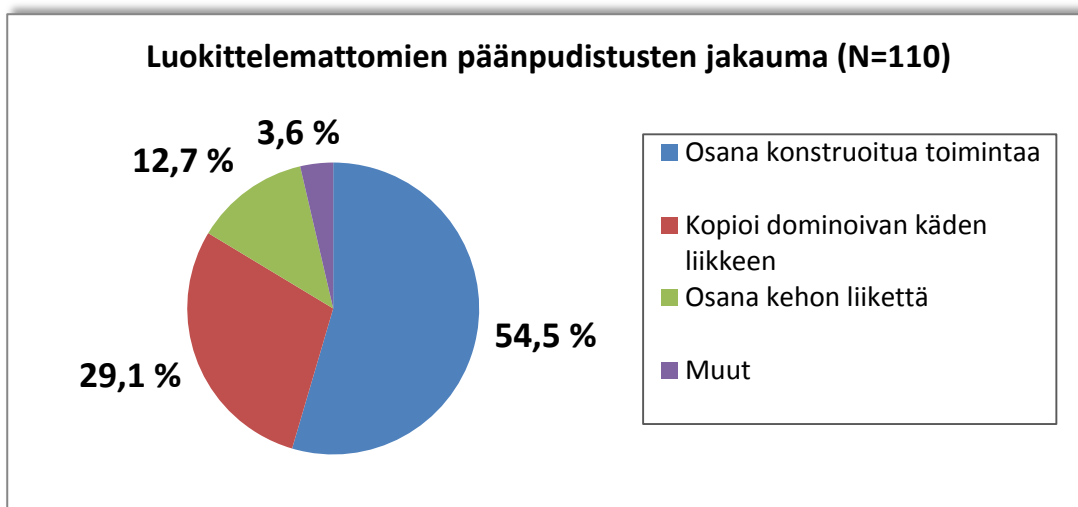
CFINSL2013_006_06, 00:09:18

Lauseen käännös on annotointiryhmän tekemä raakakäännös. Viittojan muu ei-manuaalinen ilmaisu (poskien pullistaminen) viittaa jollain tasolla käyttötapojen 4 tai 7 merkitykseen, mutta koska lauseen kääntäminen yksiselitteisesti havaittiin tutkielman tulosten kannalta hankalaksi, päänpudistus luokiteltiin kuuluvaksi kaikkiin neljään käyttötyypin luokkaan. Tämä vääristää hieman päänpudistusten kokonaismäärää frekvenssijakaumassa. Puupposen (käsikirjoitus: 12) mukaan konventionaalisemman päänpudistuksen funktio tai sen kohde ei ole aina selkeästi tunnistettavissa, vaan kyse voi olla laajemmasta funktioiden läpinäkyvästä aihealueesta, jossa eri funktiot ovat enemmän tai vähemmän yhteydessä toisiinsa.

Suurimmaksi osaksi käyttötavan 10 päänpudistukset olivat selkeästi havaittavissa ja tulkittavissa, mutta kuten esimerkkien kautta kävi ilmi, muutama tapaus oli tulkinnallinen. Joissain tapauksissa päänpudistuksen kanssa käytettiin myös viittomaa MUTTA, jolloin päänpudistus yksin ei osoittanut kontrastiiivista lausetta. Näitä ei tämän vuoksi ole luokiteltu käyttötavan 10 päänpudistuksiksi, vaan ne on kontekstin mukaan luokiteltu sopivampiin luokkiin.

4.2 Käyttötapaluokituksen ulkopuoliset päänpudistukset

Aineiston päänpudistusten kokonaismäärästä (N=514) käyttötapaluokituksen ulkopuolisia päänpudistuksia oli yhteensä hieman yli 21% eli 110 kappaletta. Tähän reiluun viidennekseen kuuluivat päänpudistukset, joita käytettiin osana konstruoitua toimintaa (N=60), dominoivan käden liikkeen kopiona (N=32), osana kehon liikettä (N=14) ja useiden kohteiden tai laajan alueen osoituksena (N=3) sekä lauseen rajalla (N=1). Yleiskuvan luomiseksi näiden luokittelemattomien päänpudistusten jakauma on kuvattu kuviossa 6.

Kuvio 6. Luokittelemattomien päänpudistusten prosentuaalinen jakauma aineistossa.

Konstruoidun toiminnan osana olleet päänpudistukset kattoivat yli puolet käyttötaluokittelun ulkopuolisista päänpudistuksista. Osuus on huomattava, varsinkin kun konstruoidun toiminnan päänpudistukset luokiteltiin aina ensin teoreettisen viitekehyksen luokkiin, ja käyttötapojen ulkopuolisia päänpudistuksia käsiteltiin omana luokkanaan. Myös Jantunen (2017: 22) on aiemmin huomannut konstruoidussa toiminnassa päänpudistuksen määrän olevan huomattava tarina-aineistossa.

Konstruoidussa toiminnassa päänpudistus oli osa konstruoidun tilanteen entiteetin yleistä liikehdintää tai ominaisuuden kuvausta. Esimerkissä (53) on kuvattu tilanne, jossa viittoja H kertoo kuuron ulkomaalaisen miehen tulosta Vaasan rautatieasemalle. Päänpudistus on ilmeiden ja kehon liikkeen sekä viittoman SEISOA kanssa osa konstruoitua toimintaa, jossa viittoja H kuvaa miehen olemusta (epätietoinen) ja sijaintia (yhdessä paikassa seisova). Kuvailevan toiminnan raakakäännös on lihavoitu käännösrivillä.

(53)

JUNA VAASA OS-3 RAUTATIEASEMA ' PP
SEISOA+kuvaileva
'(kuuro mies oli päätynt) junalla Vaasan rautatieasemalle ja **seisokellut siellä sitten ihmeissään.**'

CFINSL2013_008_06, 00:04:17

Toinen päänpudistuksen käyttötapa osana konstruoitua toimintaa oli entiteetin ominaisuuden kuvaaminen. Edellisessä esimerkissä (53) viittoja kuvasi konstruoidun toiminnan kautta enemmänkin entiteetin käyttäytymistä ja toimintaa, mutta esimerkissä (54) viittoja kuvaa päänpudistuksella viittoman KAAOS ominaisuutta.

(54)

Päänpudistus: PP
Glossi: SLOVAKIA PERUA JO KAAOS MITÄ:jotain RAHA RAHA AVUSTUS VARASTAA JO
Käännös: 'Slovakian (kisat) peruuntui, siellä oli **joku kaos** liittyen rahojen anastamiseen.'

CFINSL2013_008_06, 00:20:41

Tällainen päänpudistus oli aineistossa kuitenkin huomattavasti harvinaisempi kuin entiteetin toimintaa kuvaava päänpudistus. Toisaalta esimerkin (54) päänpudistus olisi voitu myös tulkita muunlaiseksi päänpudistukseksi, jos viittojan muu ei-manuaalisuus olisi osoittanut siihen viittaavia merkkejä. Näin ei kuitenkaan ollut, joten päänpudistus tulkittiin osaksi konstruoitua toimintaa ja entiteetin ominaisuuden eli kaaoksen perinpohjaisuuden kuvausta.

Koska käyttötapojen mukaiset päänpudistukset on konstruoidun toiminnan tapauksissa luokiteltu kuhunkin teoreettisen viitekehyksen mukaiseen luokkaan, tulisi käyttötapojen ulkopuolisia päänpudistuksia käsitellä omana luokkana. Näiden päänpudistusten suuri määrä aineistossa ja samanlainen rakenne kuin esimerkeissä (53) ja (54) osoittavat myös luokan tarpeellisuuden. Konstruoidun toiminnan päänpudistukset siis kantavat kieliopillista merkitystä, toisin kuin alla esiteltävät päänpudistukset osana kehon liikettä, jotka vaikuttavat olevan tahattomia. Tulosten pohjalta ehdotetaan päänpudistukselle käyttötapaa 11, jossa *päänpudistus kuvaa konstruoidun toiminnan kautta entiteetin yleistä liikehdintää tai ominaisuutta*. Tällöin päänpudistus ei kuulu mihinkään kymmenen käyttötapateorian luokkaan. Tästä lisää luvussa 4.3.

Vajaa kolmannes käyttötapaluokittelun ulkopuolisista päänpudistuksista oli osana ilmaisua, jossa päänpudistus toimi dominoivan käden sivuttaissuuntaisen liikkeen kopiona. Päänliike oli lähes kaikissa tapauksissa samanaikainen kopioitujen viittomien MIKÄ tai MITÄ liikkeen kanssa eikä päänpudistuksella ollut muuta selkeää kieliopillista merkitystä lauseessa, kuten esimerkistä (55) on havaittavissa. Dominoivan käden liikkeen kopioinnin yhteydessä oli kuitenkin yleisellä tasolla huomattavaa, että viittoman tuottaminen ilman päänpudistusta oli yleisempää kuin päänpudistusliikkeen kanssa.

(55)

PP
JO SITTEN MIKÄ:mitä
'Arvaapas, mitä sitten...'

CFINSL2013_004_06, 00:01:54

Ei-manuaalisuus on kerrosteinen osa viittomakieliä, minkä vuoksi päällekkäisyyttä voi ilmetä

niin ei-manuaalisuuden kuin manuaalisen ilmaisun kohdalla. Ei-manuaalisuus voi ottaa myös vaikutteita manuaalisesta ilmaisusta, jolloin esimerkiksi suun liike kopioi manuaalisen viittoman liikkeen. Tätä kutsutaan *kaikufonologiaksi*. (Woll 2001: 1–3.) Woll (mts. 9) päättelee, että päänliike voi myötäillä käden liikkeen muotoa. Aineistossa esiintyneen viittoman MIKÄ liike voidaan samanmuotoisen päänliikkeen kanssa sanoa siis tämän perusteella olevan osa kaikufonologiaa.

Päänpuudistuksen funktion suhteen ei tämänkaltaisella päänpuudistuksella ole kuitenkaan havaittavissa erityistä kieliopillista funktiota. Kopioiva liike voidaan tulkita kaikufonologian näkökulmasta tahattomaksi osaksi kielenkäyttöä, jolloin sille ei ole tarvetta luoda omaa päänpuudistuksen käyttötapaluokkaa. Ilmiö on kuitenkin yksi osa päänpuudistuksen esiintymistä.

Kehon kanssa yhteiset liikkeet olivat osa viittojan luontaista tai viittoman tuottamiseen liittyvää pään sivuttaissuuntaista rotaatioliikettä. Tätä tapahtui esimerkiksi silloin, kun viittojan hartialinjan suunta vaihtui ja palasi nopeasti takaisin lähtöpaikkaan, tai viittoman liike suuntautui sivusuuntaisesti, tai viittoma sijoittui leuan alueelle tai pään viereen (myötä-, vasta- tai väistöliike). Esimerkissä (56) päänpuudistus on osa viittoman KESKEYTTÄÄ sivuttaissuuntaista liikettä eikä sillä havaittu olevan muuta funktiota.

(56)

PP
OIKEASTI 'PITÄÄ KESKEYTTÄÄ'
'Oikeasti, mitä tuli keskeyttämään.'

CFINSL2013_005_06, 00:04:33

Puupposen mukaan kehon liikkeet aiheuttavat pään liikkumista, sillä pää on yhteydessä kehoon selkärangan kautta ja on siten osa kehollista liikettä (Puupponen 2018: 180–181). Päänpuudistuksen funktion puutteen perusteella näille päänpuudistuksen esiintymille ei ole tarvetta luoda omaa käyttötapaluokkaa, mutta ilmiö on hyvä tiedostaa osaksi viittomakielistä ilmaisua.

Päänpuudistus voi siis olla osa funktiokeskeistä eli tarkoituksenmukaista, mutta myös osa tahatonta toimintaa. Kaiken kaikkiaan käyttötapaluokittelun ulkopuoliset päänpuudistukset olivat melko selkeästi havaittavissa ja eroteltavissa muista päänpuudistuksista. Apuna tässä erottamisessa

toimivat konteksti, raaka-annotaatiot sekä muu ei-manualisuus kuten ilmeet tai kehon liike.

4.3 Yhteenveto

Päänpudistusta esiintyi aineistossa 15 eri yhteydessä, joko osana tarkoituksenmukaista tai tahatonta toimintaa. Kymmentä teoriaosuudessa määriteltyä päänpudistustyyppiä löytyi suomalaisesta viittomakielestä, joten suomalaisen viittomakielen päänpudistustyyppien esiintyvyys ei näytä eroavan Auslanista. Tulos rohkaisee päänpudistuksen käyttötapojen deskriptiiviseen tutkimukseen myös muissa viittomakielissä, jotta typologinen näkökulma voisi täydentyä. Viisi muuta käyttötapaa tarvitsevat myös lisää tutkimusta, vaikka niiden funktioista tai funktioiden puutteesta onkin aineiston perusteella jo melko selkeitä johtolankoja suomalaisen viittomakielen kohdalla. Päänpudistuksen ei näiden perusteella kenties tarvitse aina kantaa itsessään merkitystä (Puupponen käsikirjoitus: 11). Se voi olla yksittäinen, tahaton osa kehollista toimintaa.

Päänpudistustyyppien frekvenssijakaumassa oli havaittavissa selkeitä painotuksia, jotka voivat kertoa keskusteluaineistolle tyypillisestä vuorovaikutuksellisesta päänpudistuksen käytöstä. Eniten esiintymiä oli käyttötyypillä 8, joka toimii meta-kommenttina omaan ilmaisuun sekä käyttötyypillä 3 eli kieltoilmaisun aikana. Varsinkin ensin mainittua tapaa käyttää päänpudistusta osana oman puheen tai viittomisen korjausta voidaan havaita olevan yleistä arkipäivän keskustelussa (ks. luku 5.1).

Vähiten esiintymiä oli käyttötyypillä 4, jossa päänpudistus tuo lisämerkitystä ilmaisuun sekä tyypillä 5, joka sisällyttää kielteisen merkityksen samanaikaiseen ilmaisuun. Näiden kahden välinen tulkintaraja oli hieman epäselvä, vaikka Kendonin ja Johnstonin esimerkit auttoivatkin niiden määritelmien ymmärtämisessä. Tulosten perusteella näiden käyttötapojen päänpudistukset ovat keskusteluaineistossa yksittäistapauksia, mutta vaikuttavat silti olevan osa suomalaista viittomakieltä.

Funktion perusteella käyttötapaluokittelun ulkopuolisista päänpudistuksista voitaisiin rajata uusi käyttötapa konstruoidun toiminnan päänpudistuksille. Koska kaikki sen esiintymät eivät sijoituneet teoreettisen viitekehyksen luokkiin, on tulevaisuudessa tarpeellista tutkia käyttötavan 11 mahdollisuutta (ks. luku 4.2). Päänpudistusta esiintyy paljon kyseisessä luokassa (N=60), ja ne noudattavat samaa rakennetta kuin annetuissa esimerkeissä (53) ja (54).

Toinen tulosten perusteella harkinnan arvoinen ehdotus on käyttötapaluokkien 4 ja 5 yhdistäminen joillain keinoin. Näiden kahden luokan välisen eroavaisuuden vaikea erottaminen on varteenotettava syy tämän toimenpiteen kannalta. Luokan määritelmä tulisi tällöin muuttaa jotakuinkin

muotoon *Käyttötapa 4: Tarkoituksellisen piilokielteisyyden esiintuominen päänpudistuksella*. Tutkimusta tulisi kuitenkin tehdä aiheesta laajemmin.

Kaikki teoreettisen viitekehyksen mukaiset päänpudistukset voitiin tässä tutkielmassa asettaa Kendonin (2002: 148) kuvaaman kielteisyyden teeman alle. Ne siis toivat ilmaisuun mukanaan jotain kielteiseen teemaan kuuluvaa, vaikka ilmaisu itsessään oli myönteinen eikä sisältänyt kielteistä ilmaisua. Australialaisen viittomakielen vastaavan tuloksen perusteella päänpudistus voitaneen siis suurella todennäköisyydellä liittää (suomalaisen viittomakielen) ei-manuaalisuuden tutkimuksessa pääsääntöisesti kuvaamaan kielteisen teeman kautta tuotettua ilmaisua.

5 TUTKIELMAN REFLEKTOINTI

Monet tapaamistani kuulevista ovat aiheeni kuullessaan olleet kiinnostuneita päänpudistuksen monista käyttömahdollisuuksista. Kun olen kertonut heille joitain esimerkkejä Kendonin puhuttujen kielten teorian pohjalta, he ovat ymmärtäneet käyttäneensä niitä samoissa tilanteissa itsekin jo pitkään. Tutkimuksen tulokset voivat siis toisaalta olla itsestäänselvyys myös suomalaisen viittomakielen käyttäjille ja tutkijoille. Tieteellisestä näkökulmasta tutkielma onkin osoittanut paperilla sen, mitä ehkä voidaan jo arkipäiväisessä vuorovaikutuksessa huomata tiedostaen tai tiedostamatta. Tämä on yksi funktionaalisen tutkimuksen johtavista konventionaalisuuden peruseräiteistä: käyttämämme kieli koostuu sosiaalisten konventioiden ja kehollisen toiminnan vuorovaikutuksesta (Jantunen 2018).

Tutkielma on luonut tavoitteensa mukaisesti kuvaa suomalaisen viittomakielen päänpudistuksen käyttötavoista ja niiden esiintymien määrästä. Voidaan sanoa, että päänpudistuksen käytettävyyden näkökulma on laajentunut aiemmasta tutkimustiedosta suomalaisessa viittomakielessä tämän tutkielman tulosten perusteella. Päänpudistuksen funktioiden tarkentuminen avaa uusia polkuja viittomakielisen päänpudistuksen ja päänliikkeiden tutkimukselle esimerkiksi kiellon tutkimuksessa. Se saattaa myös toisaalta hajottaa tätä ennen melko suoraviivaista tutkimuskenttää.

Vaikka korpuspohjaisessa tutkimuksessa kielenkäyttö on suhteellisen vapaasti tuotettua ja aineistoa on usein suhteellisen paljon, Johnstonin (käsikirjoitus: 28) mukaan johtopäätösten tekemisessä tulee olla varovainen aineiston rajallisuuden vuoksi. Korpuspohjainen aineisto sopiikin typologisiin teorianmuodostamistutkimuksiin (mp.).

Lingvistinen tieto, jota kielellisten tutkimusten aineisto tarjoaa, jaetaan usein kahteen kategori-
aan: vapaasti tuotettuun ja elisitoituun dataan. Vapaasti tuotettu data on nimensä mukaisesti tuotettu vapaasti. Elisitoitu data puolestaan noudattaa etukäteen suunniteltuja rakenteita. (Johnston käsikirjoitus: 28–29.) Näistä kahdesta tutkimuksen kohteeksi valikoitui nimenomaan vapaa keskustelu, sillä elisitoiduissa lauseissa viittomajärjestys voisi ottaa vaikutteita lähtökielestä tai kysymyksen asetelusta. Lisäksi vapaasti tuotetussa datassa parit keskustelevat vapaasti itse keksimästään tai annetusta aiheesta, mikä lisää luontevan vuorovaikutuksen osuutta. Aineistoa kuvatessa viittojat ovat saaneet haastattelijalta aiheen (kuurojen yhteisön tapahtumat / kuurojen maailma), josta he ovat alkaneet kertoa omia muistojaan ja ajatuksiaan. Tämä kielenkäytöllisesti vapaampi aineisto oli tutkielman kannalta parempi, sillä sen kautta voitiin kuvata päänpudistuksen tyyppisiä suomalaisen viittomakielen keskusteluaineistossa.

Aineiston kohdalla yksi merkittävimmistä huomioista oli se, että korpukselle tyypilliseen tapaan sitä kuvatessa ei ole erikseen pyritty havainnollistamaan päänpudistusten esiintymistä lauseissa tai keskustelussa ylipäättään. Aineiston keruu on tehty siinä mielessä avoimesti, että kyseisen informanttien tehtävän 6 ohjeistuksessa on annettu mahdollisuus tuottaa sitä mitä mieleen tulee, vaikkakin edellä määritellystä aiheesta (Salonen ym. 2016: 180). Näin ollen aineisto on lingvistisesti näkökulmasta vieläkin realistisempaa ja mahdollisuus elisitaation vaikutukselle tuloksiin nähden on minimoitu.

Tutkielman aineiston koko voi vaikuttaa tulosten yleistettävyyteen. Lisäksi aineiston keskustelukeskeisyys voi vaikuttaa tulosten kuvaukseen, ja johtopäätökset koskevat pääosin vain suomalaisen viittomakielen keskustelua. Korpusaineisto ei sisällä kaikenlaisia tekstityyppejä, mutta toisaalta juuri vuorovaikutuksellinen kielenkäytön tapa onkin hallitseva osa arkipäiväämme. Myös vastavuus aikaisempaan käyttötapaluokittelun tutkimustietoon ja sen tarkentuminen tämän tutkielman kautta osoittaa tuloksen olevan validi.

Päänpudistuksen alku- ja loppukohtia on havainnoitu pelkän visuaalisen arvion mukaan. Tällä voi olla hienoista vaikutusta päänpudistusten frekvenssiin tai niiden sijaintimerkintöihin esimerkkilauseissa. Kaikkein pienimmät, katseen havaintokyvyn ulkopuoliset päänpudistukset, jotka on mahdollista havaita vain koneellisen päännliikeanalyysin avulla, ovat siis voineet jäädä tutkimuksen ulkopuolelle. Myös analysoitujen päänpudistusten keston, nopeuden ja sijainnin arviointi on ollut suurpiirteistä tähän metodiin verrattaessa. Tällä voi olla vaikutusta esimerkiksi peräkkäisten, vaikeammin rajattavien päänpudistusten arvioon, ja siten niiden kautta tehtyihin luokitteluihin ja laskettuun frekvenssiin. Vuorovaikutuksessa pääpaino on kuitenkin silmin havaittavilla liikkeillä, joihin tutkielmassa on keskitytty.

Tässä tutkielmassa päänpudistusten luokittelu on tapahtunut subjektiivisen havainnoinnin, suomenkielisten raakakäännösten ja glossien sekä oman suomenkielisen ajatteluni kautta. Siksi samalla aineistolla ja samalla menetelmällä toteutettu tutkimuksen toisto voisi mahdollisesti johtaa poikkeaviin tuloksiin. Johdonmukaisen ja tarkasti määritellyn teoreettisen viitekehyksen ansiosta tulokset eivät kuitenkaan mitä luultavimmin muuttuisi huomattavasti.

Aineiston raaka-annotaation muotoperiaatteet koskivat vain analysoimatonta aineistoa. Annotaatiot eivät olleet muodoltaan kaikissa tapauksissa yhdenmukaisia ja foneettisesti samanlaisten viittomien joukossa ilmeni annotoinnin variaatiota. Tässä tutkielmassa annotaatioita on muutettu kielteisten ilmaisujen kohdalla, jotka on muutettu yhdenmukaisuuden vuoksi Suomen Signbank -korpusleksikon Viittomakielen keskuksen tietokannan muodon mukaisiksi.

Päänliikkeet voivat esiintyä päällekkäin eli ne voidaan tuottaa samanaikaisesti, jolloin liikkeen määrittäminen tietyksi päänliikkeeksi tai sen tulkinta voivat vaikeutua. Ilmiö oli satunnaisesti esillä

myös aineistossa. Päällekkäisten päännliikkeiden erillisistä ja yhteisistä funktioista onkin tehty jonkin verran tutkimusta. Puupponen ym. (2015: 22, 36) toteaa, että tutkimuksessa käytetyssä aineistossa päällekkäisyysilmiö oli yleinen ja monitulkintainen. Kunkin ei-manuaalisen ja manuaalisen ilmaisun funktiota tulisikin siksi tutkia erikseen ja yhdessä (mts. 36).

Edellä mainitut muodoltaan ja funktioltaan monitulkintaiset päänpudistukset, joissa kontekstikaan ei antanut lisävihjeitä semanttisesta ulottuvuudesta tai mahdollisesti monta vaihtoehtoa (ks. (52)), olivat tutkielman tulosten kannalta ongelmallisimpia. Vaikka näitä tapauksia olikin vain kaksi, oli niillä vaikutusta päänpudistusten frekvenssijakaumaan. Epäselviä tapauksia ei voitu kirjata vain yhden päänpudistustyyppin luokkaan, vaan ne kirjattiin jokaisen mahdollisen päänpudistustyyppin luokkaan. Tarkemman tuloksen kannalta olisi ollut tärkeää viedä luokittelu päätökseen ja yksinkertaisesti päättää yksi päänpudistustyyppi, johon kyseinen lause olisi luokiteltu. Tämä olisi parantanut toisen tutkimuskysymyksen vastausta, mutta olisi samalla voinut poissulkea todellisen vastauksen ja siten vaikuttaa tulosten *reliabiliteettiin* eli luotettavuuteen.

Päänliikkeen funktion määrittelyn vaikeuden on aiemmin huomannut myös Puupponen tutkimusryhmänsä kanssa (2015: 15–16). Natiiviannotoijan käyttö tällaisissa tilanteissa havaittiin tärkeäksi kielellisesti oleellisten ja kiinnostavien päännliikkeiden havaitsemiseksi. Tutkielman aineistossa näitä päännliikkeitä ei, joitain yksittäisiä poikkeuksia lukuun ottamatta, oltu annotoitu natiiviviittojan toimesta. Tulkinta ja luokittelu on siis tehty vieraskielisen näkökulmasta, mikä voi vaikuttaa lopputulokseen merkittävästi.

Tulosten esittelyssä päänpudistuksen kuvaaminen still-kuvien avulla osoittautui suhteellisen hankalaksi. Päänpudistuksen esiintymää on kuvattu vain sen liikkeen ääripisteistä käsin, mutta kuvaustavan rajallisuuden vuoksi liikkeen hahmottaminen voi olla vaikeaa lukijalle. Videoklippi olisi tähän tarkoitukseen täydellinen, mutta hankala liittää osaksi tutkielmaa. Tulevaisuudessa olisi mielenkiintoista tutkia tutkimuseettisesti päteviä mahdollisuuksia videoklippien lisäämisestä osaksi nykyajalle ominaisia sähköisiä tutkimusartikkeleja.

6 LOPUKSI

Päänpuhdistuksen funktioista ja frekvensseistä suomalaisessa viittomakielessä on saatu tämän tutkielman perusteella laajahko kuva. Kaikkien käyttötaluokittelun mukaisten päänpuhdistusten esiintyminen aineistossa tukee ajatusta siitä, että päänpuhdistusta ei voida tarkastella vain yksiselitteisen kiellon osoittajana (tai merkitsijänä). Käyttötaluokittelun soveltaminen sellaisenaan viittomakieleen näyttää olevan mahdollista, mutta yleisemmän johtopäätöksen tekemiseen tarvitaan lisätutkimusta muista viittomakielistä. Erityisesti luokittelun ulkopuolisten päänpuhdistusten semanttinen tutkimus, jota onkin jo tehty konstruoidun toiminnan ja anatomisten liikkeiden osalta (esim. Jantunen 2017; Puupponen 2018), olisi tärkeää yleispätevämmän ja luotettavamman luokitteluteorian kannalta. Myös joidenkin tutkielmassa mainittujen käyttötapojen lisäämisen tai yhdistämisen mahdollisuutta tulisi tarkastella yksityiskohtaisemmin.

Tässä tutkielmassa on keskitytty ainoastaan keskustelun aktiivisen osallistujan päänpuhdistuksiin, jolloin lähes 100 passiivisen osallistujan päänpuhdistusta on jäänyt analyysin ulkopuolelle. Niiden funktio on kuitenkin vuorovaikutuksen näkökulmasta tutkimuksen arvoista. Ne voisivat mahdollisesti kasvattaa myös päänpuhdistuksen käyttötapojen määrää. Johnstonin (käsikirjoitus: 14–15) selvitystä nyökkäyksen roolista viittomakielisen kielteisyyden osoittajana ja muun päänpuhdistuksen kanssa tuotetun ei-manuaalisuuden roolia tulisi myös tarkastella tämän tutkielman aineiston perusteella lisää suomalaisessa viittomakielessä.

Päänpuhdistus on suomalaisen viittomakielen keskusteluaineiston perusteella funktioltaan laajasti varioiva, vaikka selkeitä frekvenssien painotuksia oli havaittavissa. Painotuksien eräs syy saattaa olla keskusteluaineiston vuorovaikutuksellinen luonne. Joidenkin käyttötapojen kohdalla johtopäätösten tekeminen oli vaikeaa vähäisen frekvenssin suhteen. Taajaan esiintyneiden päänpuhdistustyyppien suhteen on havaittavissa luokan sisäistä variaatiota esimerkiksi päänpuhdistuksen sijainnissa.

Päänpuhdistuksen tässä tutkielmassa havaitut funktiot eivät useinkaan ole tarkkarajaisia arkielämässä, ja teoreettiset luokittelut voivat tarvita tulevaisuudessa tarkennuksia. Päänliikkeiden tutkimuksen kannalta tulokset kuitenkin kertovat melko paljon nimenomaan päänpuhdistuksen funktiosta, ja sitä kautta antavat tietoa päänliikkeen käytön erilaisista mahdollisuuksista. Tutkielman tuloksia voidaan siis hyödyntää sellaisenaan (suomalaisen viittomakielen) ei-manuaalisuuden tutkimuksessa. Se antaa myös kielenkäyttäjille tietoa päänpuhdistuksen käytettävyydestä osana kielenkäyttöä.

Koska päänpuhdistus osana ei-manuaalista ilmaisua on aineiston perusteella olennainen osa

suomalaista viittomakieltä, on tutkielmassa esiin tulleet käyttötavat hyvä huomioida myös esimerkiksi kieltä opettaessa. Kielenoppijan on tärkeää tiedostaa, ettei päänpudistus rajoitu vain kielteisyyden ilmaisemiseen, vaikka yksityiskohtaisempi käyttötapojen läpikäynti jäisikin opetuksessa huomiotta. Päänpudistuksen käyttötapojen oppiminen ja opettaminen on kuitenkin tärkeää varsinkin tulkkikoulutuksessa, sillä käyttötapojen sisäistämisen kautta tulkkien kielitaito täydentyy, tulkkauksen sujuvuus ja laatu paranevat, ja viittomakielisten asiakkaiden saama tulkkaukspalvelu kehittyy.

Päänpudistuksen käyttömahdollisuuksia on varmasti vielä tässä tutkielmassa esiintyneitä enemmän, joten päänpudistuksen tutkimus on vielä keskeneräinen. Haluan päättää oman osuuteni tässä tutkimuksessa seuraavaan tulevaisuuteen tähtäävään ajatukseen Johnstonia (käsikirjoitus: 23) mukaillen: *jos keskitymme vain elämän mahdottomuuksiin, emme näe sen monia mahdollisuuksia.*

LÄHTEET

- Andrén, Mats 2014: Multimodal constructions in children: Is the headshake part of language? *Gesture*, 14(2) s. 141–170.
- Cormier, Kearsy, Smith, Sandra & Sevcikova Sehyr, Zed 2015: Rethinking constructed action. *Sign Language & Linguistics* 18 s. 167–204.
- Crasborn, Onno & Sloetjes, Han 2008: Enhanced ELAN functionality for sign language corpora. *Proceedings of LREC 2008, Sixth International Conference on Language Resources and Evaluation*.
- ELAN (Version 5.0.0-beta) [Computer software]. (2017, April 18). Nijmegen: Max Planck Institute for Psycholinguistics. Retrieved from <https://tla.mpi.nl/tools/tla-tools/elan/>
- Engberg-Pedersen, Elisabeth 2002: Gestures in Signing: The Presentation Gesture in Danish Sign Language. – Rolf Schulmeister and Heimo Reinitzer (toim.), *Progress in Sign Language Research: In Honor of Siegmund Prillwitz*, s. 143–162. Hamburg: Signum.
- Harrison, Simon 2009: *Grammar, Gesture and Cognition: The Case of Negation in English*. Väitöskirja. Université Michel de Montaigne, Bordeaux 3.
- Jantunen, Tommi 2003: *Johdatus suomalaisen viittomakielen rakenteeseen*. Helsinki: Oy Finn Lectura Ab.
- 2016: Clausal Coordination in Finnish Sign Language. *Studies in Language* 40:1 (2016) s. 204–234.
- 2017: Constructed action, the clause and the nature of syntax in Finnish Sign Language. *Open Linguistics*, 3 (1) s. 65–85.
- 2018: *Foneettinen näkökulma konstruoituun toimintaan*. Luentodia. Jyväskylän yliopisto, 23.4.2018
- Jantunen, Tommi, Puupponen, Anna & Burger, Birgitta (käynnissä). *Constructed action from the perspective of annotated video, motion capture and eye tracking data* (provisional title). Toukokuu 2018.
- Johnston, Trevor käsikirjoitus: *The role of headshake in negation in Auslan (Australian Sign Language): implications for signed language typology and the gestural substrate in signed languages*. Helmikuu 2018.
- Karlsson, Fred 1998: *Yleinen kielitiede*. Helsinki: Yliopistopaino
- Kendon, Adam 2002: Some uses of the head shake. *Gesture* 2:2 (2002) s. 147–182.
- Lackner, Andrea 2017: *Functions of Head and Body Movements in Austrian Sign Language*. Sign Languages and Deaf Communities [SLDC]. Boston/Berlin: Walter De Gruyter Inc. & Preston: Ishara Press.
- Loon, Esther van 2012: *What's in the palm of your hands? Discourse functions of palm-up in New Zealand Sign Language*. Maisterintutkielma. University of Amsterdam.
- Loon, Eva van, Pfau, Roland, & Steinbach, Markus 2014: The Grammaticalization of Gestures in Sign Languages. – Cornelia Müller ym. (toim.), *Body-language-communication*, s. 2131-2147. Berlin: de Gruyter.
- Manunen, Juha 2014: Huomioita moninkertaisen negaation ilmenemisestä suomalaisessa viittomakielessä. Pro gradut esittelyssä. *Kielisilta* 3/2014 s. 20–23.
- Mckee, Rachel Locker & Wallingford, Sophia 2011: 'So, well, whatever': Discourse functions of palm-up in New Zealand Sign Language *Sign Language and Linguistics* 14(2) s. 213–247.
- Mikkola, Aila 2004: *Kerta kiellon päälle. Suomalaisen viittomakielen negaatio*. Pro gradu -tutkielma. Kuurojen Liitto ry:n julkaisuja 33. Helsinki: Kuurojen Liitto ry.
- Neidle, Carol, Conlin, Frances, Hagstrom, Paul 2003: A Particle of Indefiniteness in American Sign Language. *Linguistic Discovery* 2(1) s. 1–29.
- Oomen, Marloes & Pfau, Roland 2017: Signing NOT (or not): A typological perspective on standard negation in Sign Language of the Netherlands. *Linguistic Typology* 21(1) s. 1–51.
- Pfau, Roland 2015: The grammaticalization of headshakes: From head movement to negative head. *Studies in Language Companion Series*, No. 166 s. 9–50.
- Pippuri, Outi 2015: *Annotointi- ja käännöstyö ProGram-projektissa*. Opinnäytetyö. Humanistinen ammattikorkeakoulu. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-201505127633> 18.5.2018
- Puupponen, Anna 2012: Horisontaaliset ja vertikaaliset päänliikkeet suomalaisessa viittomakielessä. Pro Gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston kielten laitos. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201207242120> 2.5.2018
- 2018: The relationship between the movements and positions of the head and the torso in Finnish Sign Language. *Sign Language Studies* 18 (2) s. 175–214.
- käsikirjoitus: *A semiotic approach to nonmanuality: signers' head movements as acts of signification*. Huhtikuu 2018.
- Puupponen, Anna, Wainio, Tuija, Burger, Birgitta & Jantunen, Tommi 2015: Head movements in Finnish Sign Language on the basis of Motion Capture data. A study of the form and function of nods, nodding, head thrusts, and head pulls. *Sign Language & Linguistics* 18(1) s. 41–89.
- Rissanen, Terhi 1985. *Viittomakielen perusrakenne*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Salonen, Juhana, Takkinen, Ritva, Puupponen, Anna, Nieminen, Henri & Pippuri, Outi 2016: Creating Corpora of Finland's Sign Languages.– Eleni Efthimiou, Fotinea Stavroula-Evita, Thomas Hanke, Julie Hochgesang, Jette Kris-

toffersen & Johanna Mesch (toim.), *Proceedings of the 7th Workshop on the Representation and Processing of Sign Languages: Corpus Mining* [organized as a part of LREC'16 at Portoroz, Slovenia, May 28, 2016]. Paris: European Language Resources Association (ELRA), s. 179–184. <https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/50678> 18.5.2018

Sandler, Wendy 1999a: Prosody in two natural language modalities. *Language and speech* 42 (2–3) s. 127–142.

——— 1999b: *Medium and the message: Prosodic interpretation*.

Savolainen, Leena 2006: Interrogatives and Negatives in Finnish Sign Language: An Overview. – Ulrike Zeshan (toim.), *Interrogative and Negative Constructions in Sign Languages. Sign Language Typology Series No. 1* s. 284–302 Nijmegen: Ishara Press.

Sutton-Spence, Rachel & Woll, Bencie 1999: *The Linguistics of British Sign Language: An Introduction*. London: Cambridge University Press.

Woll, Bencie 2001: The sign that dares to speak its name: echo phonology in British Sign Language (BSL). – P. Boyes Braem, R. Sutton-Spence (toim.), *Hands are the head of the mouth. The mouth as articulator in sign languages*. s. 87–98. Hamburg: Signum-Verl.

Zeshan, Ulrike 2004: Hand, Head and Face: Negative Constructions in Sign Language. *Linguistic Typology* 8 s. 1–57.

——— 2006 (toim.): *Interrogative and Negative Constructions in Sign Languages. Sign Language Typology Series No. 1* s. 1–365 Nijmegen: Ishara Press.

LIITE 1. Tutkielmassa päänpuhdistuksen käyttötavan 3 kielteisiksi ilmaisuiksi luokiteltujen viittomien käytetyt glossimerkinnät sekä niiden Finnish Signbank -korpusleksikon mukaiset vastineet, suomenkieliset käännösvastineet ja linkit FSB-tietueeseen. Viittomat ilman FSB-vastinetta alemmassa taulukossa lisätietoineen.

Käytetty glossi	FinniPP Signbank -vastine	Suomenkielinen käännösvastine	FSB -tietue
EI	EI(O_ylös)	ei, ei ole	2783
EI-KOSKAAN	EI-KOSKAAN(L_liukuva)	ei mitään, ei enää, ei koskaan, ei yhtään, ollenkaan, ei lainkaan	4068
EI-KOSKAAN	EI-KOSKAAN(L_ympeä)	ei koskaan, ei milloinkaan, ikinä	1154
EI-MITÄÄN	EI-MITÄÄN	ei mitään, ei enää, ei koskaan, ei yhtään, ollenkaan, ei lainkaan	4068
EI-OLE	MISSÄ(55)	missä, ei missään, ei ole	1593
EI-VIELÄ	EI-VIELÄ(VI)	ei vielä, vasta	1157
KIELTÄÄ	KIELTÄÄ(I)	kieltää, kieltä, kiistä	1226
KUULLA-EI	KUULLA-EI	ei kuule	3412
MUISTAA-EI	MUISTAA-EI(B)	unohtaa, ei muista, kadota mielestä, hävitä mielestä	1029
MUISTAA-EI	MUISTAA-EI(GB)	unohtua, unohtaa, ei muista	1030
NOLLA	NOLLA_2	nolla, ei yhtään, ei mitään, ei yhtäkään, O	1606
ONNISTUA-EI	ONNISTUA-EI(AI-P_nenä)	ei onnistu, jumittaa, olla jumissa, onnistumatta, sinnitellä onnistumatta	1621
TEHDÄ-EI	TEHDÄ-EI(B)	ei ole tehnyt jotakin, ei ollut	1155
TIETÄÄ-EI	TIETÄÄ-EI(BB)	ei tiedä, tietämätön	1322
TUNTEA-EI	TUNTEA-EI	ei tunne (jotakuta), tuntematon, vieras	1325
VOIDA-EI	VOIDA-EI	ei voi, ei pysty, ei kykene, mahdoton, mahdotonta	1344
ÄLÄ	EI(O_eteen)	ei, älä, älkää	1467
ÄLÄ-EI	EI-KUN	ei, älä, älkää	1467

Käytetty glossi	Suomenkielinen käännösvastine	Lisätietoja
'en minä muista' -huulio	en minä muista	Suomenkielinen ilmaisu ilman viittomaa tai ääntä
EI-YMMÄRRÄ	ei ymmärrä, olla ymmällään	http://suvi.viittomat.net/wordsearch.php?a_id=1123
IHMEELLINEN+EI	ei ole ihmeellinen	Perusmuotoinen verbaali + negaatio
ILMOITTA+EI	ei ilmoita	Perusmuotoinen verbaali + negaatio
KIINNOSTAA+EI	ei kiinnostaa	Perusmuotoinen verbaali + negaatio
PALM-UP	niin, niinpä, noh	Käsimuoto: 5